

Etika ve vztahu k životnímu prostředí

Ethics and Ecology

SOUHRN

Diplomová práce je věnována Etice ve vztahu k životnímu prostředí. V úvodu jsou zde popsány úkoly etiky, základní pojetí a základní pojmy etiky . Další kapitola je pak věnována dalšímu klíčovému pojmu a tím je ekologie.

Příčiny ekologické krize, její důsledky, protipřírodní charakter techniky, vliv ekonomiky a náboženství jsou popsány v kapitole s názvem „Co je ekologická krize?“. To je jedna z otázek, na kterou se snaží zodpovědět tato práce.

Druhou otázkou „Co je ekologická etika?“ Další část práce je proto věnována výkladu věnovanému etice životního prostředí, vztahu člověka a přírody z etického hlediska. V podkapitolách jsou rozebírány strategie v ekologické etice a to jak z pohledu osobní odpovědnosti (snaha o porozumění pojmů hlubinná a mělká ekologie, ekofeminismus), tak z pohledu poznané nutnosti (sociobiologický přístup, systémová teorie, hypotéze GAIA).

SUMMARY

Degree work is give ethics in relation to environment. In introduction are here describe responsibilities ethics, basic conception and basic concepts ethics . Another chapter is then give other key concept and that is ecology.

Cause ecological crisis, her backlash, against natural character engineer,influence economics and religion are describe in chapter with name „What is ecological crisis?". That is one in question, on who try answer this work.

Next question „What is ecological ethics?" Other part work is thereby give shop window give ethics environment, relation man and nature of ethical aspect. Far are take apart strategy in ecological ethics and it as in view of personal responsibility (pursuit of understanding concept abyssal and shallow ecology, so strategy know necessity (sociologybiologicals access, system theory, hypothesis GAIA).

KLÍČOVÁ SLOVA

Ekologie

Ekologická etika

Ekologická krize

Etika

Hlubinná ekologie

Mělká ekologie

Morálka

KEY WORDS

Ecology

Ecological ethics

Ecological crisis

Ethics

Deep ecology

Shallow ecology

Morale

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. CÍL PRÁCE A METODIKA	7
3. LITERÁRNÍ REŠERŠE	10
Etika	11
Úkoly etiky	11
Základní pojetí etiky	12
Základní pojmy etiky	19
Ekologie	21
4. CO JE EKOLOGICKÁ KRIZE?	21
Příčiny ekologické krize	23
Důsledky ekologické krize	24
Protipřírodní charakter techniky	26
Vykořisťující ekonomika	28
Vliv náboženství	31
5. CO JE EKOLOGICKÁ ETIKA?	35
Etika životního prostředí	36
Vztah člověka a přírody z etického hlediska	36
Strategie v ekologické etice	38
Strategie osobní odpovědnosti	38
Strategie poznané nutnosti	43
6. ZÁVĚR	48
7. SEZNAM LITERATURY	50
8. PŘÍLOHY	52

1. ÚVOD

Člověk, ať jakkoli odlišný od ostatních živočišných druhů, patří do sféry přírody. Je tímto mimolidským světem formován, musí se tomuto světu přizpůsobovat. Příroda na nás působí stále, ale mnohem více jsme na ni svou činností začali působit my. Naším množstvím se tato činnost stala nezanedbatelnou a naším přístupem k přírodě také nebezpečnou a pro budoucnost neudržitelnou. Člověk tak přestává vnímat přírodu jako jakýsi druh svého domova, jeho domovem se stal svět lidí, svět kulturní. Člověk žije ve světě umělých výtvorů a ve světě vyspělé techniky. Tomuto světu lidí se člověk snaží přizpůsobit i přírodu. Zároveň lidstvo je velmi početné. K tomu, aby se lidstvo uživilo, potřebujeme mnohem více prostoru než kdy dříve. Lidstvo tak nekontrolovatelně, obzvláště v rozvojových zemích, expanduje do míst, které by člověk nedotčené. Kácí pralesy, aby je přetvořil v pole. Jak se tedy chovat k mimolidskému světu, abychom nezničili Zemi a tím i sami sebe? Co by nám mohlo pomoci ke změně našeho vztahu k přírodě a v životě v ní? Expandujeme též do nitra lidské přirozenosti. K čemu to vše vede, co hrozí?

Těmito otázkami se zabývám ve své diplomové práci, neboť právě toto je dle mého názoru podstatou etiky ve vztahu k životnímu prostředí.

Toto téma jsem si vybrala, neboť mám k přírodě velmi kladný vztah a již v minulosti jsem studovala obor Technická ekologie na Západočeské univerzitě v Plzni a i v současné době jsem s problematikou životního prostředí ve velmi úzkém kontaktu, ve svém zaměstnání. O to zajímavější pro mě bylo začít nahlížet na otázky vztahu k životnímu prostředí pro mě ze neznámé stránky a to z pohledu filosofického.

Svoji práci jsem rozdělila do třech základních kapitol. První kapitolu jsem věnovala definicím jednotlivých základních pojmů etiky a ekologie. Etice je v této kapitole věnována podstatná část a to z důvodu, který je uveden výše.

Následující kapitola je věnována otázce „Co je ekologická krize?“. V jednotlivých podkapitolách jsou poté rozebírány příčiny a důsledky ekologické krize, protipřírodní vliv techniky, vliv ekonomiky a náboženství na ekologickou krizi.

Samostatná kapitola se pak snaží zodpovědět na otázku „Co je ekologická etika?“. Je zde snaha poukázat na vztah člověka a přírody z etického hlediska, dále jsou zde popsány strategie v ekologické etice, z hlediska osobní odpovědnosti a z hlediska poznané nutnosti.

2. CÍL PRÁCE A METODIKA

„Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s pokračováním v pravdě lidského života na Zemi.“⁵

Hans Jonas

Lidstvo se na prahu 21. století nachází v situaci, kterou většina ekofilosofů reflektuje jako krizi.⁶ Ta se projevuje environmentálními problémy, které na konci 60. let minulého století začaly být vnímány jako něco bezprostředně ohrožující lidské působení na Zemi. Od té doby nabývají na intenzitě, stávají se vážnějšími, častějšími a neřešitelnými. Právě pro to lze hovořit o krizi, která tyto problémy dalece přesahuje. Zatímco problém může mít řešení, situace označovaná jako krize řešení nemá. Lze ji pouze přečkat a tím ji překonat. Je to situace, kdy je nutné činit rozhodnutí, která jsou „nezvratná a která mohou mít dalekosáhlé a nepředvídatelné následky“.

Už od svého počátku přetvářelo lidstvo Zemi. Nicméně od poloviny 20. století dosáhla rychlost a rozsah těchto změn takové úrovně, že je lidstvo donuceno zamýšlet se nad dosahem svého jednání. Zamýšlet se nad budoucností nejen svojí, ale i celé Země. Lidstvo až doposud spoléhalo na to, že se příroda s jeho zásahy vypořádá a lidské chyby napraví. A dlouho to tak skutečně vypadalo. Jenomže v současnosti je příroda natolik vyčerpána napravováním něčích chyb, že je již nestačí a ani nemůže napravovat.

Podle Erazima Koháka musíme kořeny ekologické krize hledat v :
1) početnosti lidstva, 2) náročnosti lidstva a konečně v 3) moci lidstva.³

Početnost lidstva. Za posledních sto let došlo na světě k populační explozi. Z jedné miliardy lidí na počátku 20. století se počet lidí zvýšil na miliard šest na jeho konci. Na lidstvo se Kohák dívá stejně jako na ostatní živočišné druhy a tvrdí, že přemnožení lidí je stejným problémem jako např. přemnožení lesní zvěře. Lidstvo se totiž jako jakýkoliv jiný přemnožený druh chová. Spotřebovává totiž nejen přírůstek, ale i „podstatu“, přestává s ostatními druhy sdílet svůj biotop a začíná je z něho násilně vytlačovat, nestačí pečovat o své potomky a nestačí jim předávat základní informace o přežití.

Náročnost lidstva. Ta se vyznačuje (nad)spotřebou a hromaděním majetku a je úzce svázána s početností lidstva. Dokud lidí bylo málo, nezáleželo na tom, kolik kdo z nich spotřebuje. Avšak sebemenší spotřeba vynásobená šesti

¹ Jonas H; Princip odpovědnosti, Praha 1997, str. 35

² Kolářský ,R, Suša , O. , Filosofie a současná ekologická krize, Praha 1998, str. 14

³ Kohák,E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 20

miliardami je taková, že ji Země nemůže unést. Země je totiž konečná – omezeny jsou stejně tak zdroje jako je omezena možnost ukládání odpadů.

Moc lidstva. Lidstvo je dnes nesrovnatelně mocnější, než bylo kdykoliv v minulosti. Ovládlo přírodní energii, má k dispozici moderní technologie, které mu umožňují manipulovat s okolním světem. Technologická revoluce zároveň umožnila člověku jeho přání vyplňovat. Umožnila mu si jeho (nad)potřeby nejen přát, ale i vyrábět. Člověku se do rukou dostala energie, kterou však nemá cele pod kontrolou.⁴

Současná ekologická krize se projevuje vyhrcováním konfliktů mezi lidmi a okolním světem. Proč k nim dochází? Proč člověk nežije v souladu s přírodou, s jejím řádem? Jak žít, abychom našli soulad s mimolidským? Odpovědi na tyto otázky se snaží hledat ta část etiky, kterou Erazim Kohák nazývá ekologickou. Ekologická etika je podle něho „soustava zásad, které člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem“⁵.

Vznik ekologické etiky počátkem 70. let 20. století byl vlastně reakcí na sílící ekologické problémy. A přesto, že se jako samostatná disciplína konstitovala teprve nedávno, její základy je nutno hledat hlouběji v minulosti. Za bezprostřední předchůdce ekologické etiky jsou pokládáni Albert Schweitzer, Aldo Leopold a další. Dnes je ekologická etika jednou z oblastí speciální etiky podobně, jako například etika podnikání nebo lékařská etika. Vyrůstá z přesvědčení, že nelze oblast mravnosti omezovat pouze na vztahy mezi lidmi a vztahy k sobě samému. Mravnost totiž zahrnuje i vztahy k přírodě, k zemi a k životu jako takovému.

Proud etiky, který za středobod všeho bytí považuje právě život je v současnosti označován jako biocentrismus. Vychází z představy, že život sám je zdrojem všeho smyslu a hodnoty. Žádný z životů nemusí ospravedlňovat své bytí, stačí, že pouze je. Člověka vidí jako součást celého biotického společenství, jako jeden z miliónů živých organismů. Je sice zcela odlišný, ovládá technologie, dokáže mluvit, má „navíc“ různé schopnosti (a tím i odpovědnost), stále ale zůstává pouhým obyvatelem Země, stejně jako mimolidské bytosti.

Dále biocentrismus předpokládá, že mezi všemi živoucími organismy existují vzájemné závislosti a souvislosti. Proto bychom neustále měli mít na paměti, že cokoliv uděláme, netýká se pouze nás samotných, ale i celého okolního světa.

Přesvědčení o nadřazenosti člověka vnímá biocentrismus jako jakýsi druh rasismu. Víme, že rozličné živočišné i rostlinné druhy se vzájemně liší.

⁴ Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 20 - 25

⁵ srv.; Kohákovi se daleko příhodnější jeví neutrální označení „ekologická etika“, než v anglicky mluvících zemích běžně používaný pojem „environmental ethics“ (u nás překládaný jako etika životního prostředí). Jde podle něho o příliš antropocentricky zabarvený pojem.

Vzhledem, způsobem získávání potravy, pohybem či vyvinutím smyslů. Žádný z nich však nemá nejmenší právo na výsadní postavení, na nadřazenost.⁶

Zcela záměrně rozvádím v této kapitole základní pojmy, dělení etiky, její směry a dějiny etiky dle jednotlivých období lidské společnosti. Je to zejména z toho důvodu, že jsem nikdy předtím filosofii nestudovala. Každodenně se setkávám ve svém zaměstnání s řešením problémů životního prostředí, ale zejména technického charakteru. O to zajímavější pro mě tedy bylo studovat a nahlížet na životní prostředí ne jako technik, ale jako ten, který je poučen ekologickou etikou. Základem tedy pro mě bylo prostudovat a snažit se pochopit, co je vůbec etika a náležitosti s ní související. V následující podkapitole také definuji základní pojmy: etika a ekologie.

Cílem této práce je pokus o pochopení pojmu ekologická etika a ekologická krize. Ekologie nám může dodat velké množství materiálů založených na empirických pozorováních a výzkumech. Může nám dodat důkazy, že cosi není v určitých oblastech přírody v pořádku. Není již však v jejich kompetencích, ba dokonce by to odporovalo jejím striktně objektivním postupům, vyjadřovat se o daném stavu jako o dobrém nebo naopak špatném. Zde již potřebujeme filosofii a sní blíže spojenou etiku. Potřebujeme hledat a ptát se po životě jako celku, po našem místě v přírodě. Podle Koháka je zapotřebí ptát se na tři základní otázky: „Co přesně to znamená?“, „Na čem se to zakládá?“, „Co z toho vyplývá?“.

Díky tomu se ekologická etika stává nástrojem pro hlubší porozumění vztahu člověka k mimolidskému světu a také tomu, jak žít na zemi moudře a co nejšetrněji.

Tato práce je postavena zejména na studiu filosofické literatury vztážené k ekologické etice a ekologické krizi. Pro pochopení pojmu etiky jsem si jako základní materiál zvolila knihu Mela Thompsona, *Přehled etiky*. Autor v této knize překládá přehled všech témat, o nichž pojednává obor etika.

Erazim Kohák je jedním z předních filozofů v oboru ekologická etika. Je pro něj specifické pojetí etiky jako jedné z možností sblížení člověka s přírodou. Pro svojí práci jsem zvolila stěžejní díla tohoto filosofa „Zelená svatozář“. V této knize autor rozebírá ekologickou krizi, pojmy, které se k ní vztahují a lidské postoje, které zapříčinily její vznik. Další kniha je *Závod s časem*, která se skládá z textů morální ekologie nebo-li ekologické etiky, na které se Kohák podílel s Rudolfem Kolářským a Igorem Míchalem.

⁶ srv. Kohák, E.: *Zelená svatozář*, Slon, Praha 2000, str. 90-94 a Kolářský, R. *Etika životního prostředí a kritika antropocentrismu*. Filosofický časopis, 1997, roč. 45., č. 1, str. 76-78 a 83-84

3. LITERÁRNÍ REŠERŠE

3. 1. ETIKA

Etika se zabývá tím, co je správné a co nesprávné; zkoumá mravní rozhodnutí lidí a způsoby, kterými se je snaží odůvodnit. Etika je rozsáhlý předmět. Není snad oblasti života, do níž mravní rozhodování nějak nezasahuje, a stejně neexistuje oblast života, ve které by se etika nedal uplatnit.⁷

V etice existují čtyři základní přístupy.

a) Deskriptivní etika

Deskriptivní etika popisuje mravní rozhodnutí a hodnoty, které zastává konkrétní společnost. Můžeme popsat nejen to, co lidé dělají, ale můžeme také objektivně popisovat důvody, kterými své činy vysvětlují. Deskriptivní etika je zčásti sociologií a zčásti psychologií morálky. Klíčovým rysem je však skutečnost, že se nesnaží zjišťovat, co je a co není správné. Popisuje pouze danou situaci.

Deskriptivní etika má svůj význam, protože bez informací o situacích o tom, jak na ně lidé reagují, by neměly další oblasti etiky na čem stavět. Sama o sobě má však deskriptivní etika omezené možnosti. Rozmanitost chování a svobodné volby jednat ve shodě s ostatními a v rozporu s nimi, co vede k otázkám, co je a není správné.⁸

b) Normativní etika

Normativní etika zkoumá normy, jimiž se ve svém mravním rozhodování lidé řídí. Zabývá se otázkami týkajícími se povinností a hodnot, které mravní rozhodnutí vyjadřují. Normativní etika jde i krok dál než deskriptivní etika. Zaměřuje se na výrok o nějakém chování a ptá se: „*Je správné toto dělat?*“ Pomocí normativní etiky se ptáme na normy chování, na jejichž základě lidé odlišují správné od nesprávného.⁹

c) Metaetika

Metaetika se zabývá diskuzí jazyka, kterým o morálce hovoříme a jak lze tento jazyk odůvodnit. Na místo jednoduché otázky: „Je toto správné?“, se filozofové začali ptát: „*Co znamená, když řeknu, že je něco správné?*“ nebo „*Co dělám, když toto tvrdím?*“ byla to reakce na proud myšlení, který hlásal, že veškeré výroky o morálce jsou ve skutečnosti bezvýznamné. Metaetika představuje snahu zjistit, co lidé svými výroky míní. Ti, kdo prohlašují, že je

⁷ Thompson, M.; Přehled etiky, Praha 2004, str. 10

⁸ Tamtéž, str. 11-12

⁹ Tamtéž, str. 12

něco správné či nesprávné, jsou totiž rozhodně přesvědčeni, že jejich prohlášení význam mají.¹⁰

d) Aplikovaná etika

Nejdůležitější oblastí etiky je aplikovaná etika. Nikdo by se o etiku najímal, kdyby v životě neexistovaly problémy, které vybízejí k vyjadřování a zkoumání mravních rozhodnutí a hodnot. K nejvýznamnějším oblastem aplikované etiky dnes patří etika života a smrti, lékařská etika, etika sexuality a vztahů, feministická etika, biotika (zejména otázky týkající se genetiky), právní etika, etika životního prostředí a obchodní etika. Téměř v každé oblasti života existují morální otázky. Důležité je otázky aplikované etiky zkoumat ve vzájemném vztahu s teorií etiky.¹¹

3. 1. 1. ÚKOLY ETIKY

Etika je odvětvím filozofie a jako takovou ji ovlivňují obecné otázky o životě a jeho smyslu, které si filozofové kladou. V nejširším pojetí je etika studiem lidského chování. Otázky týkající se toho, co lidé „mají“ dělat, vedou k základním otázkám o povaze a účelu lidského života. V etice jde o hledání toho, co je správné a dobré a jak nejlépe žít. Je nutné se tedy v etice zaměřit i na to, co je v lidské povaze nejhorší. Právě v činech, které se vyznačují krutostí, můžeme nejnázat začít vnímat podstatu laskavosti, v činech, které se vyznačují sobectvím, docházíme k intuitivnímu poznání toho, co znamená chovat se nesobecky.

Úkolem etiky je odstranit nejasnosti, rozlišit fakta, hodnoty a argumenty, a zjišťovat, nakolik jsou logické a zda skutečně vyjadřují hluboce zakořeněné názory, anebo emoční reakce.¹²

3. 1. 2. ZÁKLADNÍ POJETÍ ETIKY¹³

Z hlediska etických teorií můžeme rozlišit tři základní přístupy:

a) Nekognitivní

Tvrdí, že morální jazyk ve skutečnosti nařiká nic objektivního. Je to skrytá forma vyjádření vlastních pocitů nebo doporučení. Nehovoří se v tomto případě o hodnotách a principech, nehledáme žádný objektivní způsob, jak něco označit za správné či nesprávné, mluvíme prostě jen o osobních přáních.

¹⁰ Thompson, M.; Přehled etiky, Praha 2004, str. 12

¹¹ Tamtéž, str.,13

¹² Tamtéž, str. 14-15

¹³ Tamtéž, str. 19-20

b) Relativistický

Relativistický přístup v podstatě říká, že žádné dvě situace nejsou stejné. Osobní volba se řídí jedinečným nastavením okolností a nemá smysl nic zobecňovat nebo prosazovat názor, že jedno řešení je správné a jiné není. Rozhodnutí se nevztahují k ničemu absolutnímu, a proto nemá smysl formulovat žádná mravní pravidla.

c) Absolutistický

V absolutistickém pojetí je snaha vytvořit myšlenkový rámec. Který nám umožní tvrdit, že něco je vždy správné a něco zas vždy nesprávné. Neplyne však z něj, že existují pevně daná mravní pravidla, ale že mravní chování se vztahuje k principům, které jsou univerzálně použitelné.

3. 1. 3 . ZÁKLADNÍ POJMY ETIKY¹⁴

Etika (z řec. *ethos*, zvyk, obyčej, mrav i obvyklé místo k bydlení) - původně učení o morálce ve smyslu jednání řídících mravů a zvyků, obvyklostí (usancí) a institucí. Jako součást filosofie se pokouší zdůvodnit, reflektovat, zakládat, popř. poskytnout, pravidla a normy lidského *chování a jednání*. Reflektuje morálku, táže se rovněž na její legitimizaci a legalizaci. Klade si otázky typu: *Co nás v našem životě nutí používat jazyk morálky? Co je dobro?, Co je zlo?, Jaký je smysl mého konání?, Jak mám jednat?, Co je svědomí, Co je povinnost?, Co je spravedlnost?, Proč platí v našem životě právě takové normy a ne jiné a jak jsou legitimizovány a legalizovány? Proč zdůvodňujeme některé morální soudy právě takovou a ne jinou metodou? Proč mám jednat tak a tak?* Nedílnou součástí je rovněž řada hypotéz o člověku a jeho povaze. Stále se ptá proč? za jakých okolností a s jakými výsledky se lidé chovají či nechovají mravně? Snaží se o pochopit morálku v situaci, kdy se lidé stále ještě chovají většinou nepochopitelně.¹⁵

Etika je chápána jako teorie *způsobu* lidského života, chování, jednání. Takové vnímání je spjata s tradicí antiky, kde se etika stala předmětem teoretického zájmu zhruba ve 2. pol. 5. stol. př. n. l. (Démokritos, sofisté, Sókratés). V řeckých městských státech té doby platily do 5. stl. př. n.l. jako samozřejmé vžitě etické normy vázané na tzv. sedm mudrců, jimž bylo připisováno zkratkovité vyjádření životní praktické moudrosti v tzv. *gnómách* - hutných průpovědkách vyjadřujících mravní nebo rozumovou zkušenost - např.: "*Poslouchej zákonů, Ničeho příliš, Poznej sám sebe*". Podle tradiční občanské etiky tvořili občané polis uzavřený kolektiv, ke kterému byli vázáni společnými zájmy (ochrana majetku, zákony). Mimo polis byl člověk cizincem.

¹⁴ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

¹⁵ Tamtéž

Za tato ochranná křídla polis vyžadovala plnění jistých závazků. Ten, kdo se neúčastnil politického života byl považován např. Athéňany za neužitečného. Občanská zdatnost (*areté*) se posuzovala podle služeb pro stát; odměnou za dobré činy bylo uznání spoluobčanů. Mezi hlavní občanské ctnosti patřila uměřenost (*sófrsyné*) chápaná jako potlačování nekázně, sobeckosti a individualistických sklonů, zbožnost (*eusebeia*), tj. zachovávání předpisů státního náboženství, statečnost (*andreíá*) v boji proti nepřátelům a zvl. spravedlnost (*dikaíosyné*), za jejíž hlavní rys bylo považováno dodržování zákonů. Tradiční občanská etika začala být od období krize městských států kritizována. Sofisté či Sókratés poukazovali na relativnost a vratkost mnoha tradičních zásad. Filozofové (např. Platón) se pokoušeli definovat etické pojmy a dospět k mravním jistotám. Rozvíjením otázek o štěstí a smyslu života začala být etika budována též na jiných zásadách (kynikové, kyrénská škola). V těchto úvahách nestál v centru pozornosti občan, nýbrž člověk vytržený z občanské pospolitosti. Aristotelovo pojetí oproti tomu zachovávalo původní intenci: pouze v polis je schopen občan dosáhnout štěstí (*eudaimoniá*) a soběstačnosti (*autarkeiá*). Ve střetech těchto dvou tendencí nabývala postupně etika kosmopolitní a všelidský charakter (Epikurova individuální etika slasti, stoické rozšíření představy pospolitosti z polis na celý svět, představy o rovnosti lidí bez rozdílu národností a ras). V období kolem 2. stol. př. n. l. formulovali filozofové (Panaitios, Poseidónios) osudnou ideu lidství (řec. *filanthrópiá*, lat. *humanitás*) obsahující požadavek, aby každý jednotlivec aktivně rozvíjel spravedlnost a lásku k lidem jako nepsaná pravidla lidského soužití. Mnohé pozdější megalomanské ambice etiky bychom mohli odhalit jako kořenicí v helénském období, kdy se řád polis kosmopolitizoval a ztratil na své závaznosti v anonymitě velkého davu. Je možné, že tato nenaplněná idea opět zmizí s lidmi ze zemského povrchu.¹⁶

Často se nyní pro etiku užívá rovněž označení praktická filosofie (*praktische Philosophie*), které vychází z *Aristotelova* členění na teoretickou, praktickou a poetickou filosofii; k praktické filosofii náležela etika, politika a ekonomie. Mnohé etické koncepty dnes opět uvedené tři oblasti velmi úzce propojují a oživují tak opět koncept praktické filosofie (např. etika hospodářství, diskursivní etika, diskuse o liberalismu a komunitarismu a pod.). Navazují na dva ústřední body kantovské vize občanské společnosti: prvním je projekt překonání politiky morálkou, druhým pojetí dějin jako realizačního prostoru lidské vloh ke svobodě. Kant sám však jisté pochybnosti o takovém projektu neskrýval a vyjádřil je ve druhém ze *Sporů fakult*, kde se ptal, zda má lidský rod vloh ke zlepšování? Otázka zřetelně souvisí s definicí lidské svobody jako schopnosti nedeterminovaných rozhodnutí. V tom se také liší kantovská koncepce od osvícených projektů utilitaristických. Měřítkem vůle není Kantovi individuální nebo skupinový egoismus, ale obecná myslitelnost - kategorický imperativ. Spojení praktická filosofie svědčí o předmětovém posunu a odlišné etické akcentaci, reagující na trávající a globalizující se sociokulturní obtíže posledních dvou desetiletí, kdy se filosofie potýkala a potýká s problémem

¹⁶ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

racionálního zdůvodnění universální makroetiky. Tato tendence je patrná ve vehementní kritice po-kantovského deontologického universalismu, ostře formulované opozici vůči "teroristickému utopismu" novějších emancipačních a historicistních ideologií. Velké úsilí se soustřeďuje na propojení oblastí individuálních morálních schopností a výkonů s makrosociálními cíli, záměry a požadavky, tedy na hledání možnosti jak konceptualizovat kategorii sociálního jednání. Konceptuální přechod, most mezi jednáním a chováním individuí a mezi aktivitami společnosti, která je při tom jak prostředím tak produktem všech aktivit, se nedaří - byť určité výsledky vykazují mocenský tlak.

17

Etiku dnes reprezentuje obsáhlý diskurs, zahrnující otázky vztahů jednotlivců, oblast rodiny, společenských institucí, mezináboženského, interkulturního a intrakulturního dialogu, sexu, politiky, generačních vztahů, diferencí muž - žena - dítě, vztahy ras a daleko ne v poslední řadě na pobývání člověka v kontextu přírody. Spojuje obecné úvahy se snahou řešit otázky nejnižší míry obecnosti; jako aplikovaná, užitá etika se zabývá otázkami práva, euthanasie, pornografie, reprodukce života, genetiky, eugeniky, trestu, mezinárodních vztahů, životních stylů, apod. Jedním dechem hovoříme o globalizaci (tedy *hybridizaci, mísení kultur a tradic ve vzájemném prolínání i v podobách excesů agresivního nacionalismu, o xenofobním uzavírání či proklamování vlastní vyjímčnosti*) etického diskursu, což je možno chápat jako určitou radikalizaci letité etické otázky člověka po sobě samém. Charakteristická je pro ni polyparadigmatičnost, tedy koexistence mnohdy zásadně odlišných stylů myšlení, teorií a způsobů provozování etiky v tomtéž čase. Tuto víceparadigmatičnost a nejednoznačnost založení a zdůvodnění nechápu jako projev často deklamovaného úpadku, pouze jako kognitivní a kulturní fakt, z něhož vychází srovnávací etika. V jejím pohledu nejde již o marné úsilí názorovou roztříštěnost překonat, obsáhnout či završit - je to stav věcí a způsob vnímání, který koreluje s funkcionalizací postmoderního diskursu ve filosofii. Jedná se o další variaci na téma možné komplementarity univerzálního, obecného zákona a individuálního zákona, a to v kontextu ekologických poruch vskutku *ontologicky podmíněných*. V současné době se etika, pohybující se v intenci nároků na status vědy, již nesnaží o formulaci univerzálních zákonů, ale o kontrolovatelnou *interpretaci* fenoménu *morální diverzity*, jejímu *porozumění* a tím vyzvedává do popředí potíže s *komunikací* v kulturně unifikujícím se a globalizujícím se světě, stále obtížněji skrývajícím mnohavrstevný konfliktní potenciál.

P. Ricoeur rozlišuje mezi etikou, etickou intencí a morálkou. Etikou chápe takové tážení, které předchází před zavedením ideje morálního zákona, a morálkou označuje vše to, co se v řádu dobra a zla vztahuje k zákonům, normám a imperativům. Etická intence zdůrazňuje projektivní charakter etiky a dynamický moment, který je jejím základem; z hlediska fundace předchází tato intence, v níž se vzájemně stýkají póly já, ty a ono, pojem morálního zákona.

¹⁷ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

Přechod od etiky k morálce je založen pólem ono, v němž se pravidla prostředkující svobody pólu já a ty stávají zapomenuty, kdy na přelomu zosobněném zákazem začíná strohost morálky.¹⁸

Morálka (z lat. *mos*, mrav, zvyk, obyčej, rovněž ve významech: rozmar, nálada, zvláštnost, chuť, vůle, obyčej, způsob, povaha, vlastnosti, charakter, řád, pravidlo, zásada, předpis) - proměnlivý, historicky a kulturně podmíněný souhrn hodnotících soudů, zvyků, názorů, hodnot, ideálů, pravidel, institucí a norem, jimiž se lidé v určitém ohledu řídí ve svém praktickém mravním jednání. Součástí lidského rozhodování a jednání. Záměry, motivy činnosti, jednání a výsledky lidských rozhodnutí a činů se stávají morálně relevantními svým aktuálním nebo dodatečně přisuzovaným významem vzhledem k tomu, co je považováno za dobré či zlé. Morálka, jako normativní systém, spočívá na vnitřní sankci; v morálce se konstituje sociální individualita (identita) člena společenství (lze ji identifikovat např. přítomností pocitu studu, viny, nevole, rozmrzelosti) a je rovněž od každého formálně vyžadována a očekávána. Takto chápána představuje systém norem, existující v dané společnosti na základě sociálního tlaku, nebo též základní integrující sílu společnosti a souhrn norem žádoucího jednání instrumentální potřeby.¹⁹

Řekne-li se „morální“, neznamena to jednoznačně "mravně dobrý", nýbrž patřící do oblasti morálky; opakem není nemorální nebo nemravný, nýbrž nacházející se mimo oblast morálky. Morálně dobré nebo špatné znamená shodu nebo neshodu jednání s vlastním *svědomím* a právě platnými morálními pravidly. Svědomí aplikuje mravní *a priori* člověka na jednotlivé situace, projevuje se ve vztahu mezi vědomým konáním a morálními pravidly dané kultury, společnosti, etnika, komunity, skupiny, rodiny či jednotlivce.

Čtenář se jistě setkal s chápáním morálky jako mravů se týkající filosofie (*philosophia moralis*), která označuje ve společenské praxi založené, provozované a akceptované eticko mravní normy (systémy) jednání a hodnotících soudů, ctností a ideálů určité společnosti, společenských skupin a v nich integrovaných individuů (což může být i zločinecký gang), popř. historické epochy (např. období viktoriánské Anglie). Mnohdy bývá považována za soubor pravidel chování příznačných pro určitou dobu nebo kulturu. Úžeji lze morálkou chápat mravní postoj, chování a smýšlení jednotlivce nebo skupiny, který je naučitelný a sdělitelný. Typické morální otázky, např.: *Jak mám správně jednat?*, *Co mám správně dělat?* *Co je dobro?* svádí k tomu, chápat je jako univerzální. Lze použít korigující formulace s ohledem na inter- a intrakulturní rozmanitost: *Jaké typy jevů jsou významné pro lidi dané kultury, komunity, skupiny? Jak se tyto kategorie, jimiž je popisují, vytvářejí a organizují?*²⁰

Morálka se v dlouhém běhu morálního vědomí nenávratně pluralizovala, což bývá mnohdy pocíťováno jako syndrom její krize; otázka plurality a

¹⁸ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Tamtéž

neredukovatelné morální diverzity je však nadále vnímána jako otázka po legitimních morálních pravidlech a principech. Tato skutečnost poněkud pozměnila osvícenské úsilí založit morální představy na koncepci univerzální lidské podstaty. Ideologizující "ekumenické" tendence, tedy hledání takové formy morálky, která by byla přijatelná pro každého v tom smyslu, že by se jí měl každý přizpůsobit, pokládám s *M. Foucaultem* za děsivé a naštěstí i nereálné. Foucault vycházel z předpokladu, že většinou už nevěříme, že morálka může být založena na víře a nechceme zákonný systém, který by zasahoval do našeho morálního, osobního, intimního života. Právě dosavadní liberalizační hnutí trpí tím, že nemohou najít žádné principy, na nichž by bylo možno založit vypracování nové morálky. Diagnóza soudobé morálky bude vždy již kontroverzní a etika si může klást otázky: *jaká* etika vykonává *jaké* funkce a *jaké* orientace poskytuje? Problém morálky můžete vnímat jako problém *konfliktu hodnot* - to znamená, že rozdíl mezi dobrem a zlem není etický problém; je to otázka čistě fyzická nebo psychologická, otázka etické odvahy, inteligence a vůle. Problém se vynoří, objeví-li se pluralita protikladných příkazů (potraty, euthanasie). Domnělá opozice dobra a zla je v takovém pohledu konfliktem hodnot.²¹

Moralismus je označení všech forem absolutizace etických norem, systémů, přetížení mravnosti a mravních důvodů v lidském životě. Pro moralismus je typické zúžení etiky na zákonnost, eticko - mravního jednání na příkázané a zakázané, a tím v důsledku i potlačení vlastního rozvíjení osobnosti. Moralismus prosazuje neadekvátní a nadsazená etická hodnotová měřítko na oblasti, které nemusejí bezprostředně souviset s oblastí morálního. E. M. Cioran ve svém *Nástinu úpadku* (1949) prezentoval „přívětivější“ vizi: „... Myslím na ideálního moralistu, směs lyrismu a cynismu - planoucího a ledového, temného a řízného, který by měl blíž ke Sněním ... než k Nebezpečným známostem, který by v sobě měl Vauvenargua a Sada, takt i peklo... Ztělesněný pozorovatel mravů, jenž by se neunavoval ostatními, ale v sebepozorování by odkrýval protimluvy života a promýšlel všechny jejich aspekty do té doby, než by se zastyděl, že sedí na dvou židlích a vypařil by se... Pozornost sama o sobě nevede k popření, je to fatalita čumilství se všemi nevýhodami, jímž byli postiženi klasičtí moralisté i Proust.“²²

Mravnost (z lat. *mos*, vůle, způsob života, smýšlení, charakter) - obecným mravním normám, zvyklostem a standardům odpovídající jednání, spočívající na individuálním rozhodnutí v příslušném sociálně - kulturním kontextu. Je možné označit ji za jednu ze základních zkušeností lidského bytí, která je identifikovatelná v každé kultuře a v každé epoše. Upozorňuje na skutečnost, že vždy existuje tradovaná potřeba rozlišení mezi dobrem a zlem, mezi tím, co je dovoleno, co se dělat má a tím, co je tabu. Na rozdíl od morálky nemusí být mravnost kotvena a reflektována svědomím. V imperativní rovině (u I. Kanta) byla mravnost formulována jako poslušnost morálnímu zákonu, jejím důvodem

²¹ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

²² Tamtéž

byla povinnost, jako čistá rozumová forma mravního principu; mravnost byla tedy chápána jako vlastnost vůle. O. Marquard hovoří v souvislosti se zvyky o tzv. *usualismu* (z lat. *usus*, zvyklost, zvyk). Prosazoval jej v opozici vůči gnoseologickému anarchismu P. Feyerabenda a vůči bezbřehému pluralismu. Přijímání alternativ v pluralitně diagnostikované skutečnosti není pak čistou volbou rovnocenných možností, ale je vždy nutně ovlivněno tradicí myšlení (vědeckého, náboženského), kterou nelze zcela opustit; může být do jisté míry modifikována, ale nelze z ní vystoupit. Marquard se domnívá, že bychom se o to neměli ani pokoušet. Usualismus chápe pouze v kombinaci s pestrostí tradic, které se navzájem vyvažují a umožňují vzájemnou kritiku; to dává člověku určitou míru svobody, volnost kritiky a představuje podle Marquarda stav „rozloučení se s principiálním“.

Mravnost se velmi často zužuje především na oblast sexuálního chování člověka (v policejních strukturách existuje mravnostní odbor či oddělení zabývající se ohrožením mravní výchovy dětí, ale v první řadě otázkami spjatými s prostitucí, pohlavním zneužíváním atd.). Zdaleka se však netýká pouze této oblasti - v centru pozornosti je práce (kariéra, profesní etiky), vztahy já-ty/oni, předstírané chování (rozpětí od pokrytectví až milosrdnou lež), činnosti spojené s odpočinkem, bizardně i přijímáním potravy, činnosti spojené s lidskou komunikací (společenské postavení ap.).

Mravnost nelze oproti např. legálnímu právu účinně garantovat. Přestupek proti právu může být sankcionován, popř. nedodržení stanovených norem vede k neplatnosti jednání; přestoupení mravnosti není (pokud není klasifikováno trestním zákonem jako trestný čin) legálně postižitelné. Mravnost je představována do jisté míry neosobními pravidly, jejichž moc nespočívá ani tak v obsahu toho, co "předepisují", jako spíše v možnostech vyjednávání a nátlaku, které svou existencí vytvářejí. Právo institucionalizuje (a mělo by garantovat) pouze jistý druh minimální solidarity, avšak velká část rizikového a dysfunkčního jednání - včetně kriminálního - je neviditelná. Mravnosti odporující jednání nemusí být vždy nutně nemorální a to z důvodů vázanosti na oblast legality, nikoliv však legitimacy - věrohodného ospravedlnění existujících poměrů.

²³

Mrav označuje v etice *způsob* chování řídicího se mravními normami, uznávanými více, či méně výslovně v určitém společenském prostředí. V každodenní řeči se hovoří často o dobrých a špatných mravech. A. Anzenbacher uvádí původ českého slova *mrav* z praslovanského základu *norv-* (staročesky *nрав*). "*Praslovanský kmen je uchován v ruštině: nraviťsja - líbit se. Je tedy nřav něco, co se obecně líbí, co je vhodné.*" Tato etymologie upomíná na chápání etiky jako estetiky životního způsobu, na niž upozorňuje např. M. Foucault v souvislosti se svým chápáním *étosu*. Zvyk, obyčej, mrav odkazuje na souvislost, spjitost s místem, kde člověk žije a s tam převládajícími zvyky a životními způsoby. Je to taková životní forma, která obsahuje obvyklé způsoby

²³ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

jednání a posuzování, nahlížení, rovněž interpretační schémata. Je vnímána jako nezpochybnitelně závazná. Mrav je v užším slova smyslu etické určení; přísluší k celkovému étosu jako zvyk, konvence, právě tak jako k němu patří oblast ctností, správných a uznávaných způsobů chování a jako sociální a politické instituce; mrav jako "*tichý konsens lidu*", který je zakořeněn v letitých zvycích.²⁴

Étos (z řec.: *éthos*) Jako étos dnes chápeme mravními a morálními normami ražené (vědomě odpovědné) celkové jednání jednotlivce nebo skupiny (např. stavovský étos étos povolání, lékařský étos, ...), utvářející se zvyky, učením, konsensem nebo zákonem. Étos nemusí být, tak jako v etice, racionálně zdůvodnitelný, platnost jeho norem se opírá především o tradici. Původně značil životní prostor, domov, bydliště a to člověka i zvířat. Ve starověku to byly způsoby a postoje člověka, jeho mravy, zvyky, obyčeje, které jsou založeny v jeho vrozených dispozicích, které však lze cvičením a opakováním vytvořit a upevnit. Pojem étosu má blízko k tomu, co se nazývá charakterem. Étos byl chápán rovněž jako životní způsob. Aristotelés v *Etice Nikomachově* rozlišuje *éthos* jako mravní povahu či povahu vůbec a *ethos* jako zvyk, zvyklost, způsob života U Řeků byla velmi nadsazena starost o sebe samého, úsilí ovládat se, stát se pánem svého chování (od jídla po sexualitu). Antická etika předepisovala střídmost, uplatňovala strategii míry a vhodnosti; étos představoval rozvíjení vztahu k sobě samému bez nároku na nadčasovou platnost. Slova étos se používá též pro označení původu, příbuzenství, příslušnosti ke kmeni, pohlaví. Jeho prostřednictvím se preferují společné vztahy lidí ve společenství (apely typu: *vždyť jsi kamarád, my jako matky si rozumíme, jako matka to nemůžeš udělat, jsi přece muž, gentleman* a pod.). V soudobé etice se používá k označení celého morálního smýšlení a postoje člověka, nebo pro zcela určitý typ mravnosti, který vzniká převládnutím nějaké hodnoty (věrnost, čest ap.) Ve starší kulturní a sociální antropologii se pojem *étosu* používá často ve významu vše prostupujícího dominantního integrujícího principu, který vystupuje jako duch národa nebo kmene. Podobně jako u všech základních etických termínů má v současnosti mnoho výkladových variant. Soudobý étos se přesto pokusme vymežit následujícím způsobem: *způsob vztahování se k přítomnosti, dobrovolná volba uskutečněná určitými lidmi, též způsob myšlení a cítění, jistý způsob chování a jednání, vykazující vztah příslušnosti k něčemu a zároveň se prezentující jako úkol*. Takto lze hovořit např. i o soudobém filosofickém étosu, který spočívá v kritice našeho užívání řeči, našeho myšlení a jednání, v kriticismu sestávajícím z analyzování a reflektování vlastních hranic, které máme jako svobodná individua možnost překračovat. Tento typ reflexe nás samých upouští (pokud je tak rozeznán a chápán) od všech projektů prosazujících se jako univerzální, globální či radikální. Zbývá už maličkost: oživit tohoto Golema na hliněných nohách.²⁵

²⁴ <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

²⁵ Tamtéž

Můžeme uvažovat jistě i o analogii s tím, co Řekové nazývali *éthos* (v období formování morálky blízké našemu kulturnímu typu, tedy zhruba od 5. stol. př.n.l.). Na prvním místě figurovala starost o sebe samého, úsilí ovládat se, stát se pánem svého chování (od jídla po sexualitu). Antický *éthos* byl chápán (viz výše) jako rozvíjení vztahu k sobě samému bez nároku na nadčasovou platnost. Do koncipování vztahu k sobě samému se v antické etice vplétá vztah k jiným (k ženám v podřadné úloze a pod); požadavek ovládnutí sebe samého je spjat s vyslovením nároku vládnout v obci (ovládání sebe sama, svého domu a jiných). Je však dostatek důvodů, abychom na antickou etiku pohlíželi jako na historicky situovanou hru pravdy a ne jako na nezpochybnitelné zřídlo morálních ponaučení.

3. 2. EKOLOGIE

Ekologie je vědní obor, který vznikl z přírodních věd a je úzce spjat i s dalšími vědeckými disciplínami jako jsou sociální nauky, zejména sociologie a ekonomie. Zkoumá vzájemné vztahy mezi organismy a vztahy organismů k prostředí, v němž žijí. Ačkoliv jí v šedesátých letech 19. století definoval německý biolog Ernst Haeckel, větší zájem o ochranu životního prostředí se začal projevovat až v šedesátých letech 20. století, kdy se začaly objevovat vážné potíže v životním prostředí v mnoha zemích našeho světa.

Hlavním úkolem ekologie je porozumět procesům probíhajícím v živé přírodě, která nás obklopuje. Je mnoho faktorů, které ovlivňují každou rostlinu, živočicha i člověka. Jsou například různé klimatologické, chemické i fyzikální podmínky nebo vzájemné působení – soupeření, závislost, spolupráce nebo i neutralita. Každý organismus je zvyklý na určité prostředí. Pokud toto prostředí nějakým způsobem ovlivníme, je velice pravděpodobné, že tím zasáhneme do velice křehkého ekosystému a do existence organismů, kteří na daném místě žijí. Pouze člověk je schopný přizpůsobit se změnám prostředí, ale stále je závislý na přírodě. Díky ekologii by se měl naučit porozumět prostředí, ve kterém žije a pečovat o něj.

Ekologie zahrnuje i řadu jiných věd a sama je rozčleněna na mnoho specializovaných oborů, jako je například ekologie rostlin, živočichů, člověka a globální. Příroda je velice rozmanitá, taktéž je však rozmanitá i ekologie.

Ekologie je věda zkoumající vztahy organismů k vnějšímu prostředí a vztahy organismů navzájem (včetně člověka). Patří mezi základní biologické disciplíny a zároveň je vědou interdisciplinární. Poskytuje teoretický základ všem aktivitám vedoucím k ochraně životního prostředí.

Ekologie obecná

Ekologie obecná se zabývá obecnými přírodními zákonitostmi, které objasňuje, třídí a shrnuje. Získané poznatky uplatňuje při sestavování syntetických závěrů.

Sleduje tři základní úrovně:

- jedince
- populaci
- společenstvo nebo ekosystém

Ekologie speciální

Ekologie speciální se zaměřuje na vybrané problémy mikroorganismů, rostlin a živočichů na různých ekologických úrovních (zabývá se např. ekologií drobných zemních savců žijících na výsypkách po hnědouhelné těžbě).

Ekologie aplikovaná

Ekologie aplikovaná se zabývá problémy životního prostředí, znečišťováním ovzduší, půdy a vody. Hledá postupy pro tvorbu optimálního životního prostředí člověka a pro ochranu přírody.

Ekologie krajiny

Ekologie krajiny spolupracuje s geografii, úzce souvisí s ekonomikou a využívá poznatky aplikované ekologie. Sleduje krajinu jako jednotný územní celek sestávající ze souboru ekosystémů a veškerých lidských aktivit. Jejím úkolem je sladit ekonomické aktivity s typem krajiny.

Ekologie člověka

Ekologie člověka (Human ecology) je speciální mezioborová disciplína, která využívá poznatků přírodních věd, filozofické antropologie, soudobé psychologie, sociologie, kulturologie, popř. i některých idejí východní filozofie. Snaží se nově definovat vztahy mezi člověkem a životním (zejména přírodním) prostředím. Jejím cílem je vymezit nutná pravidla chování, která jsou potřebná k zachování a k následnému zlepšení životního prostředí.

4. CO JE EKOLOGICKÁ KRIZE?

Na počátku civilizace lidé žili v souladu se svým prostředím a byli jeho nedílnou součástí. Postupným rozvojem společnosti se však měnil i vztah k lidí přírodě. Většina odborníků se shoduje, že někdy v historii se lidé dostali na rozcestí, na kterém se vydali špatným směrem. Dostali se do rozporu se svým prostředím. Zejména od 17. století se začíná náhled lidí na přírodu měnit. Lidé ji začali vnímat jako soubor přírodních zdrojů sloužících pro uspokojení potřeb a přání. Živá i neživá příroda se tak stala objektem lidského vykořisťování a proměnila se v pouhou zásobárnu surovin a energie. Lidé zcela zapomínali na to, že příroda může být i zdrojem relaxace, radosti a příjemných zážitků. S rostoucím pokrokem a modernizací lidské společnosti se vytvořila představa toho, že panství nad přírodou je předpokladem k zajištění jistot lidského života. O ekologické krizi se však začalo hovořit až v 2. polovině 20. století. „*Teprve zviditelnění devastace a ubývání přírody v lokálním i celoplanetárním rozměru vyvolalo mluvení o ekologické krizi soudobé civilizace, lidstva, společnosti.*“²⁶

4. 1. PŘÍČINY EKOLOGICKÉ KRIZE

Od poloviny 20. století se náš život na světě, i přesto, že si to neuvědomujeme a nechceme uvědomit, změnil. Zásahy člověka do přírody dosáhly takových rozměrů, že příroda již není s to si sama léčit poranění, které jí my, lidé, způsobujeme. Samoregulační rovnováha přírody již nefunguje, protože lidské zásahy do přírody svou mohutností předčily přírodní procesy. Současná ekologická krize není jen krizí životního prostředí, ale představuje především krizi společnosti a jejích hodnot, krizi člověka a kultury, ve které žije a v neposlední řadě je také krizí mezilidských vztahů. Žijeme ve společnosti, jejímž hlavním životním posláním je hromadění materiálních statků, touha po stále větší moci a úspěchu. Současná kultura je kulturou konzumu, což se projevuje v tom, že stále ještě žijeme na úkor budoucích generací. Pomocí stále novějších technologií si potřebujeme dokazovat své povýšené postavení nad vším mimolidským světem. Erich From vyjádřil ve své knize „Mít nebo Být“ přístupy k životu jednoduchými slovy „být nebo „mít“. „Vyjádřil zklamání nad tím, že typický člověk moderní společnosti se stará především o to „mít“ a mnohem méně touží po tom „být“.“²⁷

Objektivních nepopiratelných kořenů vzniku a prohlubování ekologické krize je tedy několik. Kromě nárůstu spotřeby a moci je jedním z nich také evidentní prudký nárůst populace, ke kterému došlo během několika posledních staletí. Růst populace v 60. a 70. letech 20. století představoval obrovské globální nebezpečí ve formě hrozby přelidnění. V současné době došlo k ustálení populační exploze v rozvinutých zemích, které se namísto toho musejí potýkat s trendem stárnutí populace. Naproti tomu expanzivní růst

²⁶ Kolářský, R.; Suša, o., Filosofie a současná ekologická krize, 1998, str. 66

²⁷ Keller, J., Až na dno blahobytu 1993, str. 34

populace v rozvojových zemích jakoby se neměl zastavit. V důsledku této situace dochází k propastným rozdílům a střetům mezi bohatými a chudými zeměmi a oba extrémy přispívají ke zničení přírody. Rozvinuté státy přispívají k destrukci životního prostředí svou neúměrnou spotřebou a zvyšováním materiálního standardu. Naopak v rozvojových zemích žije velká část obyvatel na hranici absolutní chudoby a bídy a ve snaze získat živobytí a zachránit si život, devastují půdu a přírodu ve svém okolí. V zemích třetího světa se obyvatelé musejí potýkat s nevyhovujícími životními standardy a problémem nedostatku vhodné půdy, která by zajistila živobytí. Rozvinuté země poskytují zemím třetího světa finanční pomoc, ale vzhledem k tomu, že nejsou tyto země schopny půjčky splácet, platí rozvinutým zemím svými surovinami. Jde tedy o paradox, který do budoucna nevede k uspokojivému řešení.

V roce 1992 byl na konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji v Riu de Janieru formován požadavek směřování společnosti k trvale udržitelnému rozvoji jako jedinému východisku překonání globální ekologické krize. Koncept udržitelného rozvoje byl formován už v roce 1987 ve zprávě Světové komise OSN pro životní prostředí s názvem „Naše společná budoucnost.“ Nejobecnější definice trvale udržitelného rozvoje zní: „*Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby.*“²⁸ Přestože, na konferenci v Riu de Janieru byl vytvořen velmi obsáhlý dokument s názvem Agenda 21, vy kterém byly pospány cesty, jak postupně dosáhnout trvale udržitelného rozvoje v konkrétních oblastech lidského jednání, praktický přechod k takovému rozvoji je nesmírně obtížný. Vyžaduje primárně zejména změnu hierarchie hodnot současné civilizace, která předpokládá v základu změnu postoje každého z nás ve smyslu přijetí osobní odpovědnosti za stav naší země i celé planety. Je potřeba změnit způsob našeho myšlení a vnímání světa, který musíme chápat jako protipřírodní.

Kořeny ekologické krize bývají také často hledány v učení některých filosofů. Za hlavníka viníka vzniku ekologické krize bývá velmi často považován francouzský myslitel René Descartes a jeho karteziánský pohled na svět. Descartes postavil do protikladu myšlení a rozprostraněnost přírody. Myšlení se podle něj liší v tom, že nezabírá místo v prostoru, je nerozprostraněné. Descartes tedy v podstatě vyčlenil rozum z přírody. Měli pro něj hodnotu jen myslící tvorové – lidé. Zvířata a přírodu vůbec považoval za pouhé stroje nebo automaty, které nemají duši. Tvrdil, že například tlučeme psa a ten kňučí, nesmíme si ale myslet, že by ho to bolelo. Přirovnával bití psa k udeření na klávesu varhan, která vydá příslušný tón. Descartovi kritici tvrdí, že jeho učení přispělo k pozdějšímu panskému postoji ve vnímání přírody jako pouhé zásobárny surovin, které můžeme bez omezení a jakýchkoliv etických zábran čerpat a ničit.²⁹

²⁸ Životní prostředí v České republice 1989 – 2004, 2005, str. 104

²⁹ Hrejzková, G., Etické aspekty ekologických hnutí v ČR, 2006, str. 14

Jako další viník bývá často uváděn Imanuel Kant a jeho antropocentrismus. „Kant odvozoval všechnu smysluplnost, včetně smyslu morálního, z čistého rozumu, teoretického či praktického, přičemž čistý rozum není věcí osobního vědomí, je obecně lidský a dokonce i andělský.“ Kant popíral jakoukoli mimolidskou platnost morálních zásad a výsledkem byl, že člověk si může zacházet se světem, jak se mu zlíbí v cestě k ovládnutí přírody mu nestojí žádné morální ohledy.³⁰ Kantovo učení bylo mnohem později chápáno jako krize etiky vůbec, protože Kant připisoval hodnotu a účel o sobě pouze člověku, což ve svých důsledcích vedlo k tomu, že si člověk mohl neomezeně nakládat se světem a přírodou. Jedině člověk si podle Kanta zaslouží úctu, protože je schopen chápat morální zákon, ale bytosti, které tuto schopnost postrádají, nemají nárok na žádnou úctu a ohledy. Podle Kanta je tedy morální zákon vlastní pouze člověku, který jej dokáže pochopit svým rozumem. *Kant rozvinul své učení do takových rozměrů, kdy tvrdil, že bychom neměli zvířata týrat, protože je to nevkusné a člověku to nepřísluší, ale ne proto, že by zvířata měla jakýkoliv nárok na ohled.*³¹

Někteří filosofové vidí kořeny ekologické krize v odkouzlení světa. Poukazují na to, že naši předkové žili v okouzleném světě plném harmonických vztahů, zatímco v 17. století došlo k proměně a odkouzlení světa. Podle zastánců této teorie se nezměnily jenom naše představy o světě, ale především se změnil svět sám. Filosofie 17. století vytvořila mechanický svět, který byl příčinou postupně vznikající ekologické krize.

4. 2. DŮSLEDKY EKOLOGICKÉ KRIZE

Během posledních tří staletí se díky pokroku v oblasti přírodních a technických věd zvýšila celková životní úroveň lidstva a změnilo se celkové pojetí přírody člověkem. Z těchto změn vznikla ekologická krize, která podle Koháka tvoří tři zásadní problémy: **početnost lidské populace, spotřeba a moc.**

Prvním z nich je přemnožení lidského živočišného druhu, ke kterému došlo v důsledku postupného zvyšování životní úrovně. Proč hovoříme o přemnožení a ne o zvýšení populace? Kohák v knize Zelená svatozář vyjmenovává tři znaky přemnožení:

- vyčerpávání zdroje obživy,
- vytlačování ostatních druhů ze společenského životního prostředí,
- neschopnost pečovat o svá mláďata.

Všechny tyto znaky jsou příznačné pro člověka. Zatímco ostatní formy života jsou schopny regulovat svoji početnost, protože by tím zasáhly do ekosystému, člověk se snaží o pravý opak. V minulosti byl člověk omezovalý

³⁰ Kohák, E., Závod s časem: texty z morální ekologie, 1996, str. 7

³¹ Kohák, E., Zelená svatozář: Kapitoly z ekologické etiky, 2000, str. 75

nemocemi, přírodními katastrofami a válkami. Např. ve středověku zemřela na černý mor $\frac{1}{4}$ evropského obyvatelstva. Dnes je lidský tvor díky vyspělé medicíně odolný proti většině epidemií, přírodní katastrofy je schopen předvídat a mezinárodními dohodami se snaží zachovat mír. Tím se vymyká jakékoliv přírodní kontrole. A počet obyvatel stále neúnosně stoupá, a tím dochází ke stále většímu zatížení Země. Jediná možnost se nepřemnožit, je kontrolovaná porodnost.

Se vzrůstajícím počtem obyvatel vzrůstá jejich spotřeba. Zatímco v minulosti chtěli lidé jen tolik, kolik měli jejich předkové, to znamená jídlo, oděv a přístřeší, chceme v současnosti víc, než měla předchozí generace. Touhu mít stále víc, označujeme právem jako chamtivost, která se pokládá v minulosti za nectnost. Dnes se chamtivost jeví jako přirozený lidský postoj, někdy i jako podnikatelská ctnost. Jsou to právě lidské postoje, které je zapotřebí změnit, abychom znovu mohli žít v harmonii s přírodou.³²

Třetím problémem je vzrůstající moc lidí. Moc, konzumní společnost, globalizace. Je to nekonečný koloběh peněz, úspěchu a ovládnutí. Nadnárodní korporace se předhánějí v ovládnutí trhu, odevšad na nás útočí reklama a nabízí výrobky, které mnohdy ani nepotřebujeme. Je to otázka společenského postavení vlastnit ten či jiný aktuální, bezpochyby moderní a potřebný výrobek, proto je tak těžké říci ne. Nekonečný nárok ohrožuje ekologickou i sociální stabilitu. Není možné, aby kterákoliv země uspokojila svůj nekonečný nárok z vlastních zdrojů, bez ochuzování druhých. Díky tomu se svět popularizuje na menšinu privilegovaných států, která bohatne na úkor většiny chudých zemí. Zatímco v minulosti byla spotřeba omezována výkonem člověka nebo dobytka, tak v současnosti je hnacím motorem spotřeby technika, která umožňuje uspokojovat potřeby stále většímu počtu lidí.³³

Protože je Země omezená svými zásobami (potravin, vody, nerostných surovin, apod.), nemůžeme donekonečna stupňovat spotřebu. Proto musíme najít vhodný způsob, jak zachovat život, nejen ten lidský, ale i ostatních živých organismů.

4. 3. PROTIPŘÍRODNÍ CHARAKTER TECHNIKY

Pro filozofickou reflexi ekologické krize je užitečné lépe pochopit i zdánlivě s krizí nesouvisějící problém: fenomén techniky. „Technika je způsob, či přesněji postup, algoritmus..., jímž člověk využívá a ovládá dílčí přírodní struktury, systémy a síly pro své vlastní účely. Není přitom důležité, zda jde o systémy a síly převážně živé či neživé, přirozené či umělé, nacházející se vně či uvnitř člověka.“³⁴ Již z této citované charakteristiky je zřejmé, že technika má úzký vztah k přírodě i ke konfliktu kultury s přírodou. Technika je totiž součástí pozemské přírody, ale je rozumově postižitelná jen v rámci kultury, protože na

³² Kohák, E., Zelená svatozář, 2000, str. 22

³³ Tamtéž, str. 24

³⁴ ŠMAJS J.: Základy systematické filozofie. Brno, Nakladatelství MU 2005, s. 187.

rozdíl od přirozeného systému byla orientována jinou informací – společenskou duchovní kulturou. Technika je tedy na jedné straně součástí přírody, ale na druhé straně je již součástí kultury, která přírodě konkuruje. A to je hlavní důvod, proč se technika dostává s přirozeným prostředím do konfliktu, zejména pokud jde o využívání prostoru, materiálu a energie. A protože příroda s kulturou nemohou být nikdy zcela kompatibilní, lidstvo je nuceno rozvíjet takovou techniku, která bude vzhledem k systému přírody mnohem ohleduplnější a více propřírodní.

J. Šmajš v rámci svého evolučně ontologického přístupu upozorňuje na to, že dnešní situaci odpovídá rozlišení dvou linií technického vývoje – techniky abiotické a biotické³⁵. Teoretickým rámcem pro rozlišení těchto linií může být rovněž evolučně ontologický koncept kultury. Starší reflexe techniky toto rozlišení postrádaly a zabývaly se pouze vývojovou linií techniky abiotické. Ale J. Šmajš zdůrazňuje, že „v praktickém životě lidí od počátku fungovala také technika biotická.“³⁶ Z hlediska zvýraznění lidské výjimečnosti byla v minulosti nejvíce oceňována abiotická technika: nástroj – stroj – automat. Technika však byla nesprávně chápána jen jako součást lidské kultury, tj. součást, která je hodnotově pouze pozitivní, která přírodu zlepšuje nebo doplňuje. Skutečnost však ukazuje, že technika je součástí protipřírodní kultury a že abiotická technika „není dlouhodobě kompatibilní ani s přírodou, ani s člověkem.“³⁷

Přestože považujeme abiotickou techniku, zejména techniku spotřební (např. automobily), za část technosféry, která našemu životnímu prostředí škodí nejvíce³⁸, značně problematická se jeví i technika biotická. Stačí překročit zatím neznámou hranici a k poškození biosféry může dojít stejně, jako je tomu i v případě abiotické techniky. Šmajš biotickou techniku rozděluje na tři vývojové stupně: 1. lov a sběračství, 2. zemědělství a chovatelství, 3. moderní biotechnologie (klonování). „I přes četná rizika začínající třetí etapy biotického technologického vývoje, zůstává organické tělo klasické biotické techniky stále úzce propojeno se dvěma přirozenými strukturami: na jedné straně se silně integrující biotickou informací všeho živého a na druhé straně se slabě integrující biotickou energií slunečního záření.“³⁹

Vývoj abiotické techniky se podle J. Šmajše dlouho odehrával v rovnováze s linií biotickou. Nejprve šlo o období instrumentalizace – toto období souvisí s využíváním nástrojů poháněných a obsluhovaných lidskou silou. Brzy po vzniku mechanizace dochází ke vzniku produktivní automatizované techniky – technickým osvojením elektromagnetických jevů vznikají samostatně fungující velké a malé automaty. Globální mechanickou

³⁵ Oba druhy techniky závisí na přísunu látky a energie a obě potřebují ke správnému fungování konstitutivní informaci (Šmajš).

³⁶ ŠMAJS J.: Základy systematické filozofie..., s. 178.

³⁷ Tamtéž, s. 179.

³⁸ Především proto, že s rozšiřující se mechanizací, dochází ke stále většímu vyčerpávání přírodních zdrojů.

³⁹ ŠMAJS J.: Základy systematické filozofie..., s. 180.

technosféru, která vznikla po průmyslové revoluci, rozděluje Šmajš na dvě části: na převážně stacionární strojový subsystém (např. elektrárny, rozvod elektrické energie a stacionární stroje) a na převážně mobilní strojový systém (např. automobily). Evoluce abiotické techniky je závislá na třech předpokladech: na vlastní paměťové struktuře⁴⁰, na předmětných tělech (genotypech) technických konstrukcí⁴¹ a na dostatečně mohutném a stabilním energetickém zdroji⁴².

V období rychlého rozvoje produktivní strojové a automatizované techniky dochází k prohlubování negativního vlivu techniky na člověka i přírodu, což u některých autorů⁴³ vyvolává kritickou reflexi průmyslové společnosti. Jan Patočka, který se zabývá otázkou, zda je technická civilizace úpadková, říká, že člověk má v této době k dispozici větší zásobárnu sil, a tak zvyšuje intenzitu útoků na přírodu, celkově mu přestává Země stačit.⁴⁴

Podle Šmajšova stanoviska, k němuž se přikláním i já, technika biotická i abiotická „od počátku ke kultuře patří, zajišťují lidskou kultivaci, reprodukci a přežití a byly do značné míry vyvolány již přírodou samou: zvláštní biologickou výbavou člověka, jeho nastavením na ofenzivní adaptivní strategii... Doufejme, že tato předkulturní biologická odkázanost člověka na techniku se bude nejen znovu a znovu reprodukovat, ale že nás nakonec přinutí vytvořit dlouhodobě udržitelnou podobu planetární technosféry.“⁴⁵

4. 4. VYKOŘISŤUJÍCÍ EKONOMIKA

Základní lidský vztah k přírodě je po vzniku kultury zprostředkováván organizovaným získáváním životních potřeb, ekonomikou. Souhlasím s Al Gorem, že také „ekonomie právě tak, jako kterýkoli nástroj nám sice dává nové působivé možnosti, ale současně deformuje náš vztah ke světu.“⁴⁶ Protože se neochvějně spoléháme na schopnosti zprostředkované našim ekonomickým systémem, začínáme jeho hranicím přizpůsobovat i své myšlení a můžeme s pomocí ekonomické teorie úspěšně analyzovat vše, co chceme jejím prostřednictvím interpretovat.⁴⁷

⁴⁰ V období instrumentalizace byli nositeli této informace konkrétní jedinci, později dochází k osamostatnění symbolické formy od nositele a vzniká tak relativně volná kulturní informace.

⁴¹ Životnost „těla“ abiotické techniky je podle Šmajše limitována trvalým působením rozkladných přírodních procesů.

⁴² Šmajš od sebe odděluje zdroj energetický a zdroj informačně inovační. Energetickým zdrojem jsou produkty přírodní evoluce (i Slunce). Inovačním zdrojem zůstává jen kultura.

⁴³ Například K. Marx, E. Bloch, A. Gehlen, M. Heidegger, T. W. Adorno, J. Ortego y Gasset, J. Šafařík a J. Patočka.

⁴⁴ Vycházím z PATOČKA J.: Kaciřské eseje o filozofii dějin. Praha, Academia 1990, kapitola: Je technická civilizace úpadková, a proč?

⁴⁵ ŠMAJŠ J.: Základy systematické filozofie..., s. 194.

⁴⁶ Podle mého názoru i ekonomie podléhá staré ontologické tendenci - preferovat blaho člověka nad blahem přírody. S tím také souvisí rozvoj tržního hospodářství.

⁴⁷ GORE A.: Země na misce vah..., s. 166.

Podle Gora se tradiční ekonomika neumí vyrovnat s nutností připsat ke svým účtům i vyčerpané přírodní zdroje. Souvisí to zřejmě s tím, že ekonomický systém trvá na tom, že přírodní bohatství je neomezené a volně dostupné (Al Gore). Tento předpoklad je podle Gora zčásti založen na tom, „že systém kalkulace HDP byl vytvořen Johnem Maynardem Keynesem před koncem koloniální éry, kdy se přírodní bohatství zdálo skutečně neomezené.“⁴⁸

K rozvoji moderní ekonomiky patří také rozvoj reklamy. Její vykořisťující úlohu zdůrazňuje například J. Keller a B. Devall. „Činit lidi uměle neuspokojenými je úlohou reklamy. Reklamní slogany jim sugerují, že zvýšení odbytu nejnovějšího pracovního prostředku není ani tak v zájmu firmy, která prací prášky vyrábí, jako spíše v nejvlastnějším zájmu řadových hospodyněk, pro které již prací šlágr minulé sezóny není přece jen dost dobrý.“⁴⁹ Také Bill Devall zdůrazňuje, že „v technokraticko-industriálních společnostech existuje ohromná propaganda a reklama, tím jsou vzbuzovány falešné potřeby a destruktivní přání, jež jsou utvářeny tak, aby podporovaly zvyšování výroby a spotřeby zboží.“⁵⁰

Pro Kellera souvisí vykořisťující ekonomika především s tržním podnikáním. „Tržní systém tedy nemá volbu mezi růstem a stabilitou. Může volit pouze mezi neustálým růstem a naprostým kolapsem.“⁵¹ Podle něho trh dokáže pouze uspokojit poptávku toho, kdo víc zaplatí.⁵²

Podle mého názoru charakteristiku dnešní ekonomické společnosti nejlépe vystihuje Erich Fromm v jedné z posledních prací, kde vyjádřil zklamání nad tím, že se typický člověk stará o to „mít“ a mnohem méně o to „být“.⁵³ Fromm kritizuje konzumní společnost, která vytváří bezvýhodný charakter spotřebního nakupování. „Alternativa vlastnění, nebo bytí není „zdravému lidskému rozumu“ jasná. Zdá se mu, že mít je normální funkcí našeho života. Abychom žili, musíme mít věci. A navíc, musíme mít věci, abychom je užívali. Jak by tu mohla být nějaká alternativa mezi mít a být, když ve společnosti, kde nejvyšším cílem je mít, a to stále více a více, se říká „ten stojí za milion dolarů“. Vypadá to naopak, že podstatou bytí je vlastnění. Kdo nic nemá, není ničím.“⁵⁴ Podle Kellera tak „vzniká typ „homo consumens“, který potřebuje růst produkce, protože bytostně lpí na stálém růstu osobní spotřeby, v jejichž kategoriích definuje sám sebe i druhé lidi.“⁵⁵ Keller s Frommovým popisem situace

⁴⁸ GORE A.: Země na misce vah..., str. 169

⁴⁹ KELLER J.: Až na dno blahobytu. Praha, nakladatelství EarthSave CZ s.r.o. 2005, s. 36.

⁵⁰ KOLAŘSKÝ R.: Texty z morální filozofie. Závod s časem..., s. 100 (DEVALL B.: Deep Ecology).

⁵¹ KELLER J.: Až na dno blahobytu..., s. 19.

⁵² Trh podle něho nedokáže rozdělit zdroje, které jsou ještě k dispozici, mezi dnešní a příští generace. „Kdo zaplatí nejvíce, tomu jsou přiklepnuty.“ (KELLER J.: Až na dno blahobytu..., s. 26)
„Ekonomický růst je tedy založen na předpokladu, podle něhož jsou vyrobené věci cennější než příroda.“ (Tamtéž, s. 30).

⁵³ Kohák tuto myšlenku rozvíjí ještě dále: „Nestačí mít, ... ale získávat stále víc.“ (KOHÁK E.: Člověk, dobro a zlo. Praha, nakladatelství Ježek 1993, s. 216).

⁵⁴ FROMM E.: Mít nebo být. Praha, nakladatelství Naše vojsko 1992, s. 20.

⁵⁵ KELLER J.: Až na dno blahobytu..., str. 38.

nesouhlasí, ale zároveň upozorňuje na to, že by bylo divné, kdyby se moderní člověk v dnešním světě choval jinak. Keller říká, že Fromm má jistě pravdu v tom, že dnešní člověk se obklopuje stále novými věcmi, avšak nesouhlasí s tím, že by si člověk počíнал nerealisticky, když usiluje především o to „mít“. Svět podle Kellera každého člověka nutí získávat kontrolu nad konzumními statky. „Rituály konzumního chování jsou rituály bezbranných a zranitelných lidí, kteří se snaží vybudovat z cetek přinesených ze supermarketů alespoň jakousi ochranu před světem velkých organizací a velké politiky...“⁵⁶ Podle Kellera je však zbytečné nabádat lidi, aby zanechali konzumních rituálů. „Ve společnosti, která je odrazuje neprůhledností, se nenechají připravit o útulné ostrůvky konzumního štěstí, kde vše má každou chvíli zcela novou vůni, nenapodobitelnou chuť a je tak hebké na dotek.“⁵⁷

S tímto názorem ale osobně nesouhlasím. Myslím si, že pokud chceme vzdorovat nynějšímu ekologickému ohrožení kultury, musíme přizpůsobit i své společenské návyky tak, aby byly šetrnější k životnímu prostředí. Nestačí o tom, co děláme špatně, jenom vědět, je třeba to příslušnými způsoby v praxi použít.

4. 5. VLIV NÁBOŽENSTVÍ

Náboženství hrálo v životě člověka vždy důležitou roli, protože každá víra určitým způsobem ovlivňuje přístup člověka ke skutečnosti a ke smyslu existence (vlastní nebo přírody), dokonce i ke schopnosti ovládnout okolní prostředí. Během dějin lidstva vzniklo „široké spektrum empirických náboženských fenoménů...“⁵⁸ Obecně můžeme říci, že první náboženství byla zaměřena na ochranu přírody, neboť tato mimolidská autorita přírodu respektovala. Pozdější náboženství tento vztah přetvářela - člověk se vzhledem k přírodě stává autoritou a nastupuje představa Boha, který jako jediný člověka převyšuje a je zároveň poslední podmínkou jeho existence. Dodnes ale neexistuje ucelená představa o tom, do jaké míry náboženství podmínilo vznik ekologické krize a jak může náboženství v budoucnu pomoci v boji s ohrožením životního prostředí. Podle mého názoru můžeme autory, kteří se tímto problémem zabývají, rozdělit do dvou skupin:

- 1) Ti, kteří se domnívají, že náboženství negativně přispívá nebo v minulosti přispívalo k rozšíření ekologické krize.
- 2) Ti, kteří zdůrazňují pozitivní vliv jakéhokoliv náboženství v rámci problematiky ohrožení životního prostředí.

Většina autorů první skupiny se domnívá, že např. křesťanství je orientováno čistě antropocentricky, tedy na vztah mezi lidmi navzájem, resp. na vztah člověka k Bohu. Podle L. Whita „nese křesťanství díl odpovědnosti za

⁵⁶ KELLER J.: Až na dno blahobytu..., str. 39.

⁵⁷ Tamtéž, str. 41.

⁵⁸ Filozofický slovník..., str. 282.

vznik ekologické krize v té míře, v jaké určilo orientaci moderní vědy a techniky na ovládnání přírody (např. tím, že přiznalo člověku výsadní postavení v rámci stvoření).⁵⁹ Proti tomuto názoru vystupovali kriticky především představitelé křesťanské tradice, kteří zdůrazňovali soulad člověka s péčí o pozemskou přírodu. L. White se naproti tomu pokusil doložit, že určité historické formy křesťanství rozvíjely ovladatelský vztah k Zemi, což samozřejmě připravilo podmínky pro vznik ekologické krize. Kolařský však upozorňuje, že Whitovo pojetí⁶⁰ má jistou slabinu v nedocenění politických, sociálních i ekonomických systémů, které určovaly v minulosti kontext náboženských hodnot.

Ale už Henri Bergson, představitel druhé skupiny, mluví o jakémsi povzbudivém poslání křesťanství do budoucna. „Volal po kulturním regulativu lidského chování k přírodě a nacházel jej právě v křesťanství.“⁶¹ Podobný názor zastává Attfield, který považuje židovsko-křesťanskou tradici za dostatečný základ pro založení etického vztahu k přírodě (Kolařský). Podle Attfielda je „...filozofie životního prostředí jednou z oblastí speciální filozofie, její úloha spočívá v objasňování smyslu i předpokladů péče o životní prostředí.“⁶² Podobný názor můžeme nalézt i u Al Gora. Také on se domnívá, že povinnost pečovat o Zemi vyplývá z židovsko-křesťanského učení. Zároveň kritizuje dosavadní představitel církvi, protože podle něho „zjevně povzbuzují bezohledný přístup k životnímu prostředí.“⁶³ K zastáncům pozitivního vlivu náboženství na ekologickou krizi patří i J. Passmore, podle něhož člověk nemá poškozovat své bližní. Kolařský ale upozorňuje na to, že pro Passmore jsou bližními pouze lidé. „Passmore sice uznává, že i ostatní tvorové patří z ekologického hlediska společně s lidmi do jednoho společenství. Zastává však názor, že skutečné společenství je založeno na vzájemném uznávání závazků.“⁶⁴ Passmore také přiznává určitý podíl západního filozofického myšlení na devastaci životního prostředí. „Západní metafyzika a etika neučinily nic, aby zabránily bezohledné exploataci přírody, naopak ji ve značné míře podporovaly...“⁶⁵

Někteří autoři se pokoušejí o ekologickou syntézu křesťanství s jinými náboženstvími. Tuto „eko-teologii“ formuloval například H. Skolimowski (Librová). „Spásná příležitost člověka spočívá podle něho v aktivní participaci na životě světa (přístup křesťanství), která však závisí na sebezdokonalování (princip buddhistický). Musíme se stát soucitnými a chápacími. Vnější ochrana

⁵⁹ KOLAŘSKÝ R., SUŠA O.: Filozofie a současná ekologická krize..., str. 18.

⁶⁰ Tamtéž, str. 19, ...se jeví v dnešní době jako „cenný zdroj otázek, které dosud neztratily svou naléhavost a podnětnost: V jakém smyslu je současné pustošení a pustnutí Země výzvou k reflexi duchovních tradic? Jak hluboko a jak daleko by taková reflexe měla a mohla jít? Jaký význam může mít pro překonání současné ekologické krize?“

⁶¹ LIBROVÁ H.: Pestří a zelení..., str. 32.

⁶² KOLAŘSKÝ R., SUŠA O.: Filozofie a současná ekologická krize..., str. 33 (ATTFIELD, 1994: 1).

⁶³ GORE A.: Země na misce vah..., str. 219.

⁶⁴ KOLAŘSKÝ R., SUŠA O.: Filozofie a současná ekologická krize..., str. 28 (PASSMORE J., 1974: 116).

⁶⁵ Tamtéž, s. 29 (PASSMORE J., 1975: 259).

přírody sama o sobě je nedostatečná.“⁶⁶ Tentýž autor se domnívá, „že náboženské hodnoty jevíly sklon k absolutismu, protože byly zakořeněny v absolutním základu bytí - v Bohu. Se soumrakem náboženství postupně slábl význam náboženských hodnot, obzvláště když absolutní základ jejich existence, Bůh, byl zpochybňován a často odmítán“⁶⁷...Rozšíření sekulárního názoru vyznačovalo vzestup vědecko-technologických hodnot, které se stávaly stále více utilitárními, instrumentálními, relativistickými. Měly a mají tendenci osvobodit nás od starých absolutních hodnot, ale také zbavovat nás duchovních zdrojů a jistot i hlubšího smyslu.“⁶⁸

Podle H. Librové se ekologové čím dál častěji přiklání ke křesťanství, protože u nich roste přesvědčení, „že řešení ekologického problému leží především v rovině lidských hodnot...Ekologové pochopili, že křesťanství se svým důrazem na duchovní rozměr člověka a schopností formovat jeho hodnotový svět je pro ekologická řešení nadějí. Oceňují náboženství i v tom, že umí spojovat univerzální témata s každodenní praxí jednotlivce.“⁶⁹ Librová zdůrazňuje především schopnost křesťanství tlumit lidské nároky na hmotnou spotřebu.

Sama se ale domnívám, že toto stanovisko není tak jednoznačné. Křesťanství samozřejmě člověka podporuje v nalézání nového životního smyslu⁷⁰, avšak na druhou stranu v nás vyvolává pocit, že s ekologickou krizí nemůžeme nic udělat, protože pouze Bůh má všechno ve svých rukách. Sdílím tak názor s E. Kohákem: „S exponenciálním růstem zalidnění už nemůžeme spoléhat na to, že se o přežití lidstva postará Bůh...“⁷¹ Protože se přikláním spíše k (prvnímu) materialistickému pohledu na svět než k pohledu spirituálnímu, převládá u mě jakási apriorní „rezervovanost“ vůči náboženství, tedy i vůči druhé skupině autorů.

⁶⁶ LIBROVÁ H.: Pestří a zelení..., str. 34.

⁶⁷ Například F. Nietzsche.

⁶⁸ KOLAŘSKÝ R.: Texty z morální filozofie. Závod s časem..., str. 150 (SKOLIMOWSKI H.: Living Philosophy. Eco-Philosophy as a Tree of Life.).

⁶⁹ LIBROVÁ H.: Pestří a zelení..., str. 32.

⁷⁰ Upadá tradiční konzumní smysl, zaměřený na hromadění majetku.

⁷¹ KOHÁK E.: Člověk, dobro a zlo..., str. 220.

5. CO JE EKOLOGICKÁ ETIKA?

Etymologicky je výraz etika odvozen z řeckého *ethikos*, tedy obyčej, zvyk. Latinským ekvivalentem je Cicerovo *moralis*, mrav. Odtud výraz morálka, kterým označujeme spíše praktickou stránku problému.⁷² V současnosti se tedy běžně používá pojmu etika pro označení vědy o morálce, teorie morálky apod...V praktickém životě pak etika označuje soubor pravidel, zásad a vymezených stereotypů, podle kterých by měl člověk jednat při svém styku s druhými lidskými bytostmi. Jde tedy o jakýsi návod na žití, na to, jaký by člověk měl být.⁷³ Pořád jde ale pouze o teorii, o to, jaký *by měl být*. To, jak se člověk ve skutečnosti chová, jaký je, zůstává na posouzení empirickým vědám, jakými jsou například sociologie nebo antropologie.

Přemýšlení o tom, jaký by měl člověk být se prolíná celou lidskou historií. Tradiční pojetí etiky připisuje dobré, mravní bohům a posléze Bohu. Ten byl mravně nejčistší a také pro svá stvoření vytvářel taková přikázání, taková pravidla, která člověku stanovovala jak být dobrým. Nedostatkem takového přístupu je pokrytecké: Bůh to tak chce, On by to tak chtěl. Nezáleží na tom, že při vykonávání Boží vůle zahynou lidé, padne stát nebo zemře druhý Bůh.

V osvícenství, kdy se začali objevovat otázky, co nebo kdo je Bůh a kdy vše iracionální bylo nemyslitelné se filosofové snažili pátrat po rozumových důvodech mravních povinností. V zásadě lze říci, že osvícenskou etiku určovali dva směry. Empirický, který bývá reprezentován etikou Thomase Hobbse a metafyzický jehož typickým představitelem je Baruch Spinoza. Pro oba je však charakteristické, že se při odůvodňování morálky neodvolávají na nějakou autoritu, vyšší bytost. Jejich argumenty vycházejí z rozumu a „mohou být přezkoušeny každým správně myslícím člověkem“⁷⁴. Etika byla přisuzována morálnímu zákonu všehomíra, vyšším principům a kategorickým imperativům. Hobbes odůvodňoval svou etiku přirozenými instinkty.⁷⁵ V prvotním stádiu vlád v lidské společnosti chaos, boj o přežití veden pudem sebezáchovy. Avšak právě tento pud ve spojení s rozumem přivedl člověka na myšlenku společenské smlouvy. Ta při omezení osobního egoismu zaručovala celkové blaho a tím i prospěch jedince. Proto bylo pro Hobbese nejvyšším zákonem obecné blaho. Spinozovým nejvyšším přikázáním jsou zákony, kterými se řídí příroda, lépe řečeno její pravá podstata – *substance*.⁷⁶ Tyto zákony jsou věčné a neměnné a pro Spinozu na tolik zavazující, že tvrdí, že neexistuje svoboda a že tyto zákony člověku přikazují, jak myslet, chtít a jednat.⁷⁷ V širších souvislostech však chápali všichni osvícenci morální zákon stejně. Jako nadčasově a absolutně platná pravidla, která už od počátku historie člověku přikazují nebo ukazují, jak se chovat k ostatním lidským stvořením. Popřípadě jako objektivní protějšek lidského rozumu.

⁷² Bláha, I. A.: Ethika jako věda: úvod do dějin theorie mravnosti, Atlantis, Brno 1991, str. 7

⁷³ Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 15

⁷⁴ Bláha, I. A.: Ethika jako věda: úvod do dějin theorie mravnosti, Atlantis, Brno 1991, str. 24

⁷⁵ srv. Hobbes, T.: Leviathan, Victoria Publishing, Praha 1941

⁷⁶ srv. Spinoza, Benedictus de, Etika, Dybbuk, Praha 2004

⁷⁷ srv. Spinoza, Benedictus de, Etika, Dybbuk, Praha 2004

V prvním případě Boží vůle, v druhém morální zákon v praxi, v současnosti soubor pravidel pro naše obcování s druhými lidmi.⁷⁸

Ekologická etika se konstituovala teprve v 70. letech minulého století. Je tomu skutečně tak, pokud toto ustavení budeme chápat jako vznik samostatné části etiky, kterou nazýváme ekologickou. Avšak ekologická etika, někdy také označována jako environmentální etika, označuje soubor zásad, který určuje náš vztah k mimolidskému provází člověka celou jeho historií, podobně jako etika samotná. Souhrnně řečeno, ekologická etika, je soubor pravidel a norem, podle kterých by se měl člověk chovat k životnímu prostředí, k Zemi. Tato etika začala být brána v potaz v souvislosti s globalizací problémů zesilovaných vývojem techniky a technologií a s výbojností celoplanetárně rozšířené euroamerické kultury. Snahou zastánců ekologické etiky je vytvořit etickou teorii, která by „v situaci narušování ekologického systému planety adekvátním způsobem řešila vztah člověka a přírody ve všech dimenzích, včetně zrušení tradičního dualismu člověk – příroda.“⁷⁹

Tato kategorie etiky se zabývá vztahem člověka ke svému prostředí, ve kterém žije. Pokládá si dvě hlavní otázky :

- Proč došlo ve vztahu člověka a životního prostředí k selhání?
- Jak by se měl tento vztah změnit?

Cílem ekologické etiky je nalézt koncepci. Která bude řešit současné ekologické problémy. Na bázi filozofie a ekologie se ekologičtí etikové snaží nalézt kdysi ztracenou rovnováhu mezi člověkem a přírodou. Mnoho myslitelů hledá v historii zlom, od kterého se člověk odcizil přírodě. Ale stejně jako je důležitá otázka kdy, tak neméně důležitá je otázka proč .

Vedle profesora Koháka je mnoho dalších myslitelů, kteří se zabývají stejnou tematikou. V České republice se mezi nejvýznamnější ekology řadí Jan Keller a Josef Vavroušek. Vavroušek stejně jako Kohák zastává postoj trvale udržitelného života.. mezi nejvýznamnější zahraniční ekologické myslitele patří Albert Schweitzer, který svoji etiku postavil na zásadě úcty ke všemu životu nebo Aldo Leopold, který je považován za jednoho ze zakladatelů ekologického hnutí. Arne Neess položil základy hluboké ekologii⁸⁰, jejíž hlavní úkol je filosofický a výchovný.

Od počátků lidské civilizace až do současnosti přetváří člověk Zemi. Člověk se vždy k přírodě nějakým způsobem vztahoval, nějak se k ní a k jejímu bohatství choval. Zaujímal k ní nějaký postoj. V průběhu celé historie, ale i v současnosti převládá *panský postoj* člověka k přírodě.⁸¹ Příroda je doposud

⁷⁸ Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 16

⁷⁹ Filosofický slovník

⁸⁰ „Deep ecology“ je hluboká nebo hlubinná ekologie

⁸¹ srv. např.: Dewall, B., Sessions, G.: Hlubinná ekologie, in: Kohák, E., et. al. Závod s časem – texty z morální ekologie, 1. vyd, Torst, Praha 1996, s. 98-99, Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 30-72. Kolářský, Suša 1998: 110-167

většinou vnímána pouze jako volně využitelný zdroj, místo k odpočinku nebo k trávení volného času. Otázka panského postoje má dvě roviny. V té první lze pojem panský postoj chápat jako způsob jednání se všemi jeho důsledky (např. biogenetika a další vědecko – technologické zásahy přetvářející přírodu). Druhým způsobem, jak lze panský postoj chápat, je pak metafora, která slouží k obhájení našich postojů, představ, rolí a mocenských pozic.⁸² Nezáleží na tom, jak se rozhodneme pojem panského postoje chápat. V obou dvou případech je člověk vnímán jako pán, výše postavený nad poddané, kterými jsou v tomto případě všechny mimolidské bytosti a příroda vůbec. V obou případech slouží k ospravedlnění drancování zdrojů, znečišťování a hubení stovek rostlinných i živočišných druhů. Etiku, která předkládala člověku přírodu pouze jako místo k žití, radování, trávení volného času a jako neomezený soubor zdrojů a surovin nazývá Kohák *kovbojskou*⁸³. Za posledních čtyřicet let však spouště lidí dochází, že s ní už dál nevystačíme. Že je potřeba hledat takovou etiku, takové hodnoty, které přírodu pro budoucí generace zachovají alespoň v takovém stavu, v jakém se nachází dnes. Je potřeba najít takové hodnoty a taková pravidla zacházení (takovou etiku), díky kterým začne člověk přírodu chápat ne jako níže postavenou, ale jako sobě rovnou a možná i člověku nadřazenou. Je třeba si uvědomit, že příroda není závislá na nás, ale lidé na přírodě, že tu příroda není pouze k lidskému užitku. Cestu, která by k takovému uvědomění mohla vést se snaží nacházet ekologická etika.

Ekologická etika se zabývá přístupem člověka k přírodě, k mimolidskému světu. Tento přístup se formuje jednak prostřednictvím zakoušení přírody a jednak prostřednictvím hodnot. A stejně jako se v průběhu historie měnila společnost a její hodnoty, měnilo se i lidské zakoušení přírody, lidský přístup k přírodě. Jinak vnímáme přírodu mi (byť osvícení) dědicové evropské civilizace, jinak třeba původní obyvatelé Austrálie nebo potomci Severoamerických Indiánů.

Podle Koháka existují v zásadě čtyři možnosti lidského zakoušení přírody. 1) zážitek lovců – sběračů. 2) zážitek pastýřů – zemědělců, 3) zážitek řemeslníků trhovců a 4) zážitek výrobců – spotřebitelů.⁸⁴

1) **zážitek lovců – sběračů:** Ti nehuspodaří, nijak s přírodou nemanipulují a ani se jí nepokoušejí ovládnout. Pouze s posvátnou bází a obdivem přijímají to, co jim příroda nabídne. Lidský život chápou uprostřed přírody jako nicotný, nejistý. Někdy je člověk přírodou obdarován, jindy ničen. Takový člověk je na přírodě bezprostředně závislý. Takovýto vztah závislosti bývá některými autory považován za kořen naprosté zbožnosti. Proto se v této souvislosti občas o přírodě mluví jako o všemohoucí, nekonečné, nevyzpytatelné. Stejně tak některé kultury hodnotí Boha. Základnímu postoji lovců – sběračů odpovídá stav posvátné pokory a bázně, vzývání všeho života podobně jako Boha. Zde v plné míře platí Spinozovo *deus sive natura*.

⁸² Kolářský, R., Suša, O.: Filosofie a současná ekologická krize, Filosofia, Praha 1998, str. 110

⁸³ Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 18

⁸⁴ Tamtéž, str. 62-65

Pokud za takové situace žije člověk s přírodou v souznění, přijímá radost i bolest, kterou ho příroda obdařuje, pokud stále pocituje bázeň a pokoru, přežívá. Pokud se řádu přírody protiví, pokud se snaží vyčlenit a ovlivnit „po svém“ chod věcí, hyne.

2) **zážitek pastýřů - zemědělců:** V této společnosti člověk nepocituje vůči přírodě posvátnou bázeň, přestává na ní být bezprostředně závislý. Už není odkázán pouze na vůli všemohoucí a všeobjímající přírody. Částečnou závislost však pocituje i nadále. Člověka mohou ničit rozmary počasí, škůdci, neúroda. Domestikovaná zvířata mohou být ohrožena nemocemi. S tímto vědomím se člověk učí přírodu respektovat, poskytovat jí to, co potřebuje. Zároveň ví, že se mu příroda odvděčí v podobě hojné úrody nebo „darů“ domácích zvířat. Příroda se pro člověka stává partnerem. Přestává být Bohem, stává se však božím stvořením.

3) **zážitek řemeslníků – trhovců:** V tomto stadiu je člověk přírodě odcizen. V evropské civilizaci toto odcizení způsobila rozsáhlá urbanizace ve 13.-18. století. Život ve městě omezil každodenní přímý styk s přírodou. Díky tomu už nelze mluvit o pocitu závislosti, ani o partnerském vztahu. Ve skutečnosti, aniž by si to uvědomoval, je člověk na přírodě stále závislý. Například na dodávkách pitné vody. Řemeslník s přírodou nespolupracuje, pouze ji zpracovává. Činí tak ale s vědomím, že příroda je mu darem. Váží si všeho, co mu poskytne a vše se snaží zpracovat. Pokud pro sběrače byla charakteristická bázeň, pro zemědělce partnerství, pro řemeslníka je to skromnost a radost z daru.

4) **zážitek výrobců – spotřebitelů** je charakteristický pro současnou konzumní společnost. A je zdaleka převládajícím způsobem lidského zakoušení přírody. Pro předchozí tři možné způsoby prožívání přírody platí, že má příroda pro člověka vlastní hodnotu, bez toho, aby ji musel odvozovat od svých potřeb a nároků. To v současné společnosti neplatí, příroda se pro člověka stává pouhou zásobárnou zdrojů a surovin bez vlastní hodnoty a smyslu.⁸⁵

V soudobé společnosti stojí na prvním místě výroba následovaná spotřebou. Vše ostatní je méně důležité a stojí stranou. Je proto logické, že v zájmu výroby lze přehlížet znečištění, bezohledné čerpání neobnovitelných zdrojů, kácení deštných pralesů a hubení druhů.

Dobré je pouze to, co přitakává výrobě a neomezené spotřebě. Možnost spotřeby a neomezeného hromadění hmotného majetku se stalo jedinou hodnotou. Zlé je, co lidem ve spotřebě brání, co omezuje jejich nesmyslné hromadění. Člověk ztratil představu dobra a zla a základní etické hodnoty nahradil hodnotami konzumními.

Jak je zmíněno výše, vyústila tato situace v (nejen) ekologickou krizi. Jediným východiskem, jak tuto krizi překonat, jak jí čelit je přijmout za své nové,

⁸⁵ Kohák, E.: Zelená svatozář, Slon, Praha 2000, str. 62-65

nespotřební hodnoty, změnit náš panský postoj k přírodě na postoj alespoň partnerský. Toho lze docílit přijetím nové, ekologické etiky, která nám dá návod, „jak bychom se měli chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem“⁸⁶.

5. 1. ETIKA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Etika životního prostředí neboli ekologická etika do jisté míry vychází z představ tradiční etiky. Tradiční etika nám ukazuje, jak bychom se měli chovat ve svém jednání s druhými, do středu svého zájmu staví člověka. Naproti tomu ekologická etika představuje poněkud širší pojem. Usiluje o stanovení pravidel, která by člověku ukázala, jak se má chovat, aby se nedostal do rozporu s přírodou. Ekologická etika někdy vyčítá tradiční etice její antropocentrismus⁸⁷ a klade si za úkol vypracování neantropocentrické teorie hodnot. V angličtině se pro myšlenku, které se zabývá lidským obcováním s mimolidským světem, vžil název *environmental ethics*, etika životního prostředí. Dle Koháka to však není prostá skutečnost, ale výklad. Pojem etika životního prostředí naznačuje, že jde o to, jak má člověk, střed všeho smyslu, zacházet se svým světem, který chápe jako své prostředí.⁸⁸

Ekologická etika je poměrně mladá filozofická disciplína. Vznikla ve druhé polovině 20. století jako reakce na aktuální celosvětovou (celospolečenskou) ekologickou krizi. Vzrůstající počet ekologických problémů a s tím související neustálé zhoršování životního prostředí již nebylo možno dále přehlížet. Po staletí lidé zaujímali k přírodě ryze panský postoj. Vždy si naivně mysleli, že ať se budou chovat jakkoliv, příroda si s následky jejich chování poradí. Přírodu lidé po dlouhá léta vnímali jako místo, kde se odehrávají lidské životy, ale jinak pro ně neměla žádný zvláštní význam. „*Toto chování nelze vzhledem k omezeným možnostem Země uplatňovat i nadále. Bezohledné chování které nám po staletí procházelo, již neprochází.*“⁸⁹ Dostali jsme se na pomyslnou křižovatku, kde se naše představy o vztahu k přírodě, a životní hodnoty vůbec, rozcházejí s trvalou udržitelností Země. Ekologická etika se v souvislosti s tím, zabývá dvěma základními otázkami. Proč vlastně došlo ve vztahu člověka k životnímu prostředí k selhání a jak je možné tuto situaci řešit.

⁸⁶ Kohák, E., *Zelená svatozář*, str. 16

⁸⁷ Antropocentrismus je filozofický názor, podle něhož má člověk ústřední postavení mezi ostatními jsoucnými a na světě vůbec. Existuje ve dvou variantách. Ve své pokleslé variantě antropocentrismus odůvodňuje, či ospravedlňuje lidský panský postoj ke světu a lidskou lhostejnost a bezohlednost k přírodě. Druhá varianta je ekologicky uvědomělá a mluví o opatřeních ve prospěch přírody a zájmu člověka o neporušené životní prostředí.

⁸⁸ Kohák, E. *Zelená svatozář*, 2000, str. 16

⁸⁹ Tamtéž, str. 17

Ekologická etika se má především zabývat hledáním trvale udržitelných hodnot a postojů , které by zajistily únosné a udržitelné soužití člověka s okolní přírodou.

Ekologickou etiku také můžeme chápat jako soubor zásad a pravidel , která člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem . Říká nám, co můžeme dělat a jak se máme chovat, abychom se nedostali do rozporu s přírodou. Ekologická etika se od ekologie liší tím, že se zabývá člověkem a jeho místem v přírodě, zaobírá se lidskými hodnotami a postoji.

5. 2. VZTAH ČLOVĚKA A PŘÍRODY Z HLEDISKA ETIKY

Veškeré vztahování člověka k přírodě můžeme rozdělit na antropocentrické nebo ekocentrické (biocentrické) , tedy neantropocentrické. Kohák uvádí, že rozdíl mezi antropocentrickým a ekocentrickým přístupem nespočívá v rozdílu mezi rozumovým a citovým přístupem, jak se někteří domnívají. Rozdíl je v tom, jak morální ekologové prožívají sebe a přírodu, jak rozumově, tak citově.⁹⁰

Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma přístupy spočívá v tom, zda za střed veškeré činnosti považuje člověka či zda za zdroj smyslu považujeme i jiné formy života než jen člověka , tedy celou přírodu. Erazim Kohák uvádí v *Zelené svatozáři* další dělení vztahování člověka ke světu na antropocentrickou etiku (etika panského postoje), etiku biocentrickou, etiku geocentrickou, etiku Země a etiku evoluční (etika záchranného člunu).

Antropocentrický postoj naznačuje, že veškerý smysl a hodnota jsou odvozovány z existence člověka a jeho zájmů. Příkladá člověku ústřední postavení ve světě. Příroda sama o sobě nemá tedy žádnou hodnotu, má hodnotu pouze instrumentální , jako zásobárna zdrojů. Antropocentrická etika je vyústěním vývoje evropského myšlení a evropského hodnotového žebříčku. Toto označení ekologické etiky může zahrnovat do jisté míry dva odlišné přístupy k přírodě. Jednak může označovat panský kořistnický postoj člověka anebo uvědomělou péči o přírodu, která je základem koncepce trvale udržitelného rozvoje.

Silný antropocentrický postoj (kořistnický postoj) , etika panského postoje neboli jinak řečeno etika vznešeného lidství⁹¹ je založena na využívání přírody bez jakéhokoli omezení, není zde pamatováno na nic jiného než na momentální uspokojení potřeb člověka. Příroda postrádá sama o sobě jakýkoliv smysl a hodnotu, je chápána jako surovina, je chápána jako něco, co má člověk

⁹⁰ Kohák, E., *Hovory se stromem*, 2001, str. 19 -27

⁹¹ Kohák, E. , *Zelená svatozář*, 2000, str. 73

využívat a ovládat. Takový přístup k přírodě nelze tudíž pokládat za zdroj ekologicky příznivějšího způsobu života.

Přístup , který směřuje k uvědomělé péči o přírodu v zájmu člověka, nazýváme slabým antropocentrickým postojem. Tento postoj se rozšířil o rozměr budoucnosti a o úsilí zachování druhu Homo sapiens. V tomto případě je veškerá činnost v přírodě posuzována dle toho, zda prospěje jak současnému tak i budoucímu člověku. Například stav znečištění ovzduší je poměřován dle toho, zda uškodí člověku či nikoli, na ostatní formy života není pamatováno nebi jen do té míry, pokud mohou být prospěšné lidské populaci. O slabý antropocentrický postoj se opírá, koncepce trvale udržitelného rozvoje a programy téměř všech politiků. Pro nedostatečnou hloubku reflexe problémů je antropocentrický postoj kritizován mnoha uvědomělými ochránci přírody. Jak uvádí Kohák, není vůbec možné, aby se tohoto přístupu ekologická etika zrodila: „ *Myslíme antropocentricky – a z takového myšlení bychom těžko odvozovali etiku pro vztah k přírodě.*“⁹² Avšak v některých případech je antropocentrický postoj považován za jediný možný , protože není možné, aby se člověk díval jinak než lidskýma očima.

Způsob ochrany přírody vycházející z antropocentrického postoje označujeme jako mělkou či povrchní ekologii. K výrazným rysům řešení ekologických problémů patří využívání stále novějších technologií . Ty by měli svými zásahy pomoci takovou měrou, že dalšího způsobu řešení nebude již třeba.

Teocentrická ekologická etika či **etika bázně boží** vychází z představy Boha jakožto nejvyšší hodnoty a nejvyššího smyslu. V tomto smyslu je posvátná celá příroda a proto je hodna úcty. Ve středu všeho smyslu není člověk, jeho místo je nahrazeno Božím principem. Příroda je chápána jako něco mocného, co vzbuzuje posvátnou úctu.

Nový pohled na přírodu , který je protikladem antropocentrismu, nazýváme **biocentrismem** neboli etikou úcty k životu. Biocentrismus jako jeden z proudů neantropocentrické etiky pokládá jakoukoli formu života za hodnotnou a mající smysl. Všechny živé bytosti jsou si rovny , lidé spolu s ostatními formami života zauímají v přírodě rovnocenné postavení. Tento druh etiky vychází z toho, že máme mít stejnou úctu k ostatním formám života jako k té své. Etika úcty k životu v sobě zahrnuje prvek odpovědnosti , zušlechťuje lidské myšlení, díky ní dává člověk cenu své existenci.⁹³

V některých případech je biocentrická teorie, jakožto jeden ze způsobů řešení ekologické krize, pokládána za nerealizovatelnou a scestnou. Její realizace je prý neuskutečnitelná, protože je nemyslitelné odpoutat se od antropocentrického pohledu, což znamená, že se vždy jedná o lidské jednání a rozhodování .

⁹² Kohák, E. , Zelená svatozář, 2000, str. 73

⁹³ Schweitzer, A., Nauka úcty k životu, 1974, str. 45-46

Jako další formu neantropocentrické etiky uvádím **Etiku země**, která vychází z úcty ke všemu živému. Za toto živé je pokládán celý systém života, tedy celá Země. Největší důraz je kladen na udržování rovnováhy v systému života. Etika Země se nezaměřuje jen na úsilí ochrany jednotlivých živých bytostí, ale na ochranu života jako celku.

Evoluční etika neboli etika záchranného člunu vychází ze zachování jednoty oproti zachování jedince. Erazim Kohák tuto etiku charakterizuje následovně: „*S představou , že základní summum bonum, z něhož se odvíjí všechna hodnota, je boj, v němž se rodí praví muži, vzniká radikálně odlišná etika označená jako etika záchranného člunu.*“⁹⁴

5 . 3 . STRATEGIE V EKOLOGICKÉ ETICE

V této kapitole poukazuji na strategie v ekologické etice, které usilují o trvale udržitelný život. Tyto strategie vycházejí z postojů člověka k přírodě. Základním předpokladem této snahy je odmítnout objektivní vědecké hledisko, které popisuje přírodu jako shluk částic vyskytující se v časoprostoru. Ekologické úsilí má smysl pouze tehdy, hodnotíme-li přírodu z hlediska lidského. Další předpoklad je přijetí faktu, že člověk se odcizil přírodě a svou činností ji ohrožuje. Při hledání příčin tohoto odcizení musíme rozlišovat dva směry : **subjektivizace** a **objektivizace**.

5. 3. 1. STRATEGIE OSOBNÍ ODPOVĚDNOSTI

Strategie osobní odpovědnosti představuje subjektivizaci v ekologické etice. Jsou to strategie (hlubinná ekologie, ekofeminismus). Které vycházejí z osobní odpovědnosti a „*hledají příčiny narušení v člověku a jeho chování.*“⁹⁵ Usilují o změnu lidských postojů a hodnot a osobní seberealizaci. Tyto přístupy požadují větší podíl člověka na péči o životní prostředí . Vycházejí z filosofie úcty k životu.

HLUBOKÁ A HLUBINNÁ EKOLOGIE

V polovině sedmdesátých let dvacátého století byl konzumerismus ohrožován právě vznikající ekologií a ochranou přírody. Hlubinná ekologie⁹⁶ je jedním z filosoficko-ekologických směrů environmentalismu – myšlenkového proudu , který se objevil v 70. letech ve Spojených Státech právě jako

⁹⁴ Kohák, E., Zelená Svatozář, 2000, str. 100

⁹⁵ Tamtéž; , str. 110

⁹⁶ Pojem „hlubinná ekologie – deep ecology“ byl vytvořen a poprvé uveden A. Naessem, který je považován za otce radikální ekologie. Bylo to v roce 1973 v článku, v němž se pokoušel o hlubší, duchovněji přístup k přírodě, byl inspirován pracemi Aldo Leopolda a Rachel Carson.

reakce na stále výraznější zasahování člověka do přírodního prostředí způsobující prohlubování environmentálních problémů. Lze říci, že hlubinná ekologie je nejradikálnějším proudem environmentalismu, založeným na striktně biocentrickém přístupu (tj. ztotožnění se člověka s přírodou, který ji oceňuje pro její vnitřní hodnoty, nikoliv pro to, co mu dává).

Filozofie hlubinné ekologie se ostře vymezuje proti „celosvětově dominantnímu technicko-industriálnímu pohledu na svět s lidskými jedinci jako bytostmi izolovanými od přírody. Hlubinná ekologie říká, že tento dominantní pohled je jen odrazem širšího kulturního vzorce, v němž člověk žije, je zvláště kritická vůči západní civilizaci: „Západní kultura po mnoho staletí vyznávala a hlásila dominanci člověka nad přírodou, mužů nad ženami, bohatými a mocnými nad chudými, dominantní západní civilizace nad ostatními kulturami.“

Hlubinná ekologie se pokouší o duchovnějším a komplexnějším přístup k okolí. Nespokojuje i izolovanými přístupy z pohledu jednotlivých vědeckých disciplín při řešení otázek a problémů životního prostředí a pokouší se nalézt a definovat komplexní náboženský a filozofický pohled na svět, vycházející z preference ekologického myšlení a hledání odpovědí na otázky týkající s žebříčku lidských hodnot nebo etiky. Hlubinná ekologie tvrdí, že tyto otázky jsou vlastní všem náboženským a filozofickým proudům jako např. křesťanství, buddhismu nebo taoismu. Tímto se hlubinná ekologie pokouší o jakousi syntézu všech těchto směrů při vytváření své vlastní filozofie.

Tyto syntéza vychází ze dvou základních principů: sebeuvědomění a biocentrická rovnost. Sebeuvědomění znamená, že každý jedinec si uvědomuje sebe nejen jako „sebe“ nebo jako součást společnosti, ale i jako součást celku, který je tvořen jak lidskou společností, tak i živou a neživou přírodou. To je klíčovou kategorií pro různé koncepty usilující o zlepšení či zachování životního prostředí, včetně koncepce „udržitelného rozvoje, či způsobu života“. Tento celek je charakterizován značnou komplikovaností a komplexností vzájemných vnitřních vztahů mezi částmi celku, které se tak stávají na sobě vzájemně závislé a eventuální poškození jedné části se tak zákonitě projeví v poškození ostatních částí, tedy i člověka. Hlubinná ekologie tvrdí, že k tomuto poznání sebe jako části celku se nejlépe dospěje meditační činností a že tímto procesem se člověk jakoby osvobozuje od vlastního kulturního zázemí a jiných sociálních brzd a směřuje k pochopení sebe jako integrální součásti celku, tj. přírody.⁹⁷

V obavě, že by se musel snížit konzum, který byl a je tržní silou, se začala propagovat myšlenky, že samotná spotřeba se musí stupňovat, ale je zapotřebí investovat do dokonalejších technologií a odstraňování škod. Tato myšlenka

⁹⁷ Valenta, O.: Hlubinná ekologie: stručný přehled vývoje a definice pojmu ; Klaudyán 4/2007

bývá prosazována dodnes. Tento nový přístup k ochraně prostředí označil Arne Neass za „mělký“, protože se zabývá jen následky a ne příčinami, je kosmetický. Proti tomu postavil svojí koncepci ekologické filosofie, kterou nazval „hlubokou“ ekologií.“ „Hlubokou“ zejména proto, že jde ke kořenům ekologické krize, které spočívají v lidských postojích, zejména v konzumním zaměření euroamerické civilizace. Kohák v zelené svatozáři podotýká, že tento Neassův přístup není ničím novým a že se ochránci přírody tradičně zaměřovali na změnu lidských postojů a představ o přírodě a až druhotně na ochranu prostředí dokonalejší technologií.⁹⁸

Za největší přínos Arne Neasse se považují základní rysy jeho „hluboké“ ekologie. Obecně se zaměřuje na kořeny ekologické krize, které hledá v lidských postojích.

Jádrem problému jsou lidské postoje a představy, které ukazují člověka jako pána přírody nebo představa, že stupňováním spotřeby se vyřeší všechny lidské problémy. Pro je nutné prvotně změnit tyto lidské postoje a představy o přírodě, které vedou k bezohlednosti a až druhotně se zaměřit na ochranu přírody dokonalejší technologií.

Neass Proti sobě postavil „mělkou“ a „hlubokou“ ekologii a porovnával je. Tato porovnání taktéž Kohák zmiňuje v Zelené svatozáři⁹⁹ a v Závodu s časem.¹⁰⁰

Neassovi žáci přejali „hlubokou“ ekologii a poskytli jí širší filosofickou základnu a vytvořili „hlubinnou“ ekologii, která jde do hlubin našeho přirozeného bytí. Vznikla tak nová ekologická filosofie ekofie, která se ubírá výrazně subjektivizujícím směrem. Zatímco Neass vykládá o odcizení se s přírodou a životu v ní, jeho žáci jdou ještě dál. Hlubinní ekologové chápou přírodu jako naši vlastní přirozenost. Znehodnocení přírody vykládají zároveň jako „*odcizení se naší vlastní duši či hlubinným kořenům našeho bytí.*“¹⁰¹

Hlubinná ekologie překračuje omezený přístup k problémům životního prostředí a usiluje o ucelený náboženský (náboženství v obecnějším smyslu vztah k posvátnému) a filosofický světónázor. Zahrnuje studie nás samých jakožto částí organického celku. Toto studium se zakládá na dotazech, které jdou do hloubky, na meditaci a způsob života.¹⁰²

Neass vypracoval dvě hlavní formy, které vycházejí z filosoficko-náboženských tradic. Prvním z těchto norem je seberealizace. Není to však seberealizace v západním slova smyslu, která je pouze o individuálním prospěchu. V hlubinném pojetí je důležité projít určitým duchovním vývojem. Duchovní růst či rozvoj začíná tehdy, když se začínáme ztotožňovat s ostatními lidmi, až dojde ke ztotožnění, které překračuje lidstvo, abychom mohli pochopit

⁹⁸ Kohák, E., Zelená svatozář, 2000, str. 114

⁹⁹ Tamtéž; , str. 112 - 115

¹⁰⁰ Kohák, E. , Kolářský R., Míchal, I. , Závod s časem , 1996 , str. 82

¹⁰¹ Tamtéž; , str. 14

¹⁰² Tamtéž; , str. 98 - 100

mimolidský svět. Musíme se dostat dál, za hranice našich kulturních možností, našeho vědění naší doby a místa, kde žijeme. Toho lze dosáhnout nejlépe meditací. Promyšlením otázek hlubinné ekologie. Druhou normou je biocentrická rovnost, která znamená stejné právo na plnohodnotný život pro všechny entity biosféry.¹⁰³

Biocentrická rovnost je idea, že všechny formy života mají stejné právo žít a vyvíjet se. Tento princip vychází z principu sebeuvědomění. Člověk by měl vidět sám sebe nikoliv v pozici nejdříve postavené formy života, tedy na vrcholu či konci potravinového řetězce, ale jako součást ekosystému, která dává ostatním druhům stejné právo na život jako má on sám a která s ostatními žije v harmonické symbióze. Člověk by měl žít na Zemi s minimálním vlivem na ostatní formy života. Materiální potřeby člověka jsou ve skutečnosti menší než si připouštíme. Lidské snažení vedoucí ke zvyšování potřeby a akumulaci bohatství je jen v důsledku tlaku společnosti, která skrze svojí propagandu, reklamu a módu vytváří v lidech potřeby, o které by jinak ve skutečnosti nestáli a které jsou svojí povahou odtržené od reality.

Hlubinná ekologie se zabývá také problematikou chudoby. Počet obyvatel naší planety se neustále zvyšuje, a to zejména v rozvojových zemích. což má za následek zvyšování počtu lidí žijících v chudobě, nemajících dostatek prostředků k obživě. Hlubinná ekologie jde dál a idealisticky vskutku radikálně navrhuje, že optimálním řešením by byla redukce obyvatel země na pouhých 100 miliónů lidí při zachování současné kulturní rozmanitosti. Tento počet obyvatel by byl příznivý jak pro životní prostředí, tak i pro lidstvo samotné.

Současná hlubinná ekologie navrhuje, aby státy změnily své ekonomické, technologické a ideologické preference. Filozofie ekonomického růstu všeobecně přijímána a používána v mnoha státech světa je krátkozraká. Občasné pokusy vyspělých zemí zavést ekologické principy ve třetích zemích se s úspěchy neseťkávají. Proto hlubinná ekologie vidí tuto úlohu zprostředkovatele v nevládních organizacích, které mají tu výhodu, že mohou působit globálně a nezaujatě.

Názorová vyhraněnost, radikálnost hlubinné ekologie spočívá v prosazování biocentrického přístupu, ovšem není tomu tak, že by člověk neměl do přírody zasahovat vůbec. Problém spočívá ve vymezení rozsahu vlivu člověka na přírodu. Hlubinná ekologie si je vědoma naléhavosti změny myšlení člověka vůči okolí „dřív, než bude pozdě“, protože čím později se tato změna uskuteční, tím radikálnější bude. Tato změna je nevyhnutelná, protože současný vývoj světové společnosti je dlouhodobě neudržitelný.

¹⁰³ Kohák, E., Kolářský R., Michal, I., Závod s časem, 1996, str. 100 - 101

Hlubinná ekologie není pouhou teorií, podle které se dá žít. Je to filosofický směr spojený s životním stylem . který vyžaduje velikou duchovní vyzrálou.

EKOFEMINISMUS

Ekofeminismus je jeden z proudů feminismu. Nachází souvislost mezi útlakem žen a vykořisťováním přírody. Dalším pojítkem je panský postoj, který člověk uplatňuje vůči přírodě i ženám. Jeho základní myšlenka je ta, že v sobě popíráme vše, co je citové, hluboké, tajemné a temné – tedy ženské.¹⁰⁴

Feminismus znamená zrovnoprávnění žen s muži, jejich osvobození z druhotného postavení ve společnosti.¹⁰⁵ Feminismus v užším významu vychází z přesvědčení, že druhořadé postavení žen není jen následkem tradiční diskriminace, ale také výrazem celkového panského postoje společnosti. V tom případě je feminismus zápasem proti panskému postoji. Je nedělitelnou součástí úsilí o rovnoprávnost proti všemu nadřazení a ponížení.¹⁰⁶

Ekofeminismus odsuzuje západní dualistické myšlení v protikladech , v nichž protějšky nejsou rovnocenné a naopak podporuje vzájemnou propojenost. S tím je spojeno úsilí o zrovnoprávnění ženského principu s mužským, citu a rozumu, přírody a pokroku. Kohák uvádí základní teze ekofeminismu podle ekofeministické filosofky Karen J. Warren takto:

- zastává rovnost všech živých organismů,
- etiku chápe jako věc organického soužití,
- uznává rozmanitost,
- zviditelňuje spojitost útlaku žen a přírody.¹⁰⁷

Dochází tak k propojení feminismu s ekologickou etikou, ochrany žen s ochranou přírody. „*Smyslem feminismu je vytvořit svět, v němž rozdílnost nevede k útlaku.*“¹⁰⁸ Ekofeminismus staví proti panskému postoji vykořisťování, dobývání a kontroly etiku starostlivosti, ochrany a lásky. Vybízí k propojení mužského a ženského principu v nás.

¹⁰⁴ Kohák, E. , Zelená svatozář, 2000, str. 127

¹⁰⁵ Slovník cizích slov; <http://slovníkcizichslov.abz.cz>

¹⁰⁶ Kohák, E. , Zelená svatozář, 2000, str. 127-128

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 130 - 131

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 130

5. 3. 2. STRATEGIE POZNANÉ NUTNOSTI

Tato strategie představuje objektivizaci v ekologické etice , tedy hledání zcela objektivní příčiny v soustavě přírody a lidství pomocí objektivní vědy (sociobiologie, systémové teorie). Tento přístup je podle Erazima Koháka problematický tím, že příroda sama vyřeší ekologickou krizi a postará se nápravu , tím však zbavuje člověka odpovědnosti. Člověk tak nemá snahu se podílet na obnově a ochraně životního prostředí. Přesto jsou tyto strategie považovány za základy za základy pro účinné jednání.¹⁰⁹

SOCIOBIOLOGICKÝ PŘÍSTUP

Sociobiologický přístup nachází zdroj lidského jednání a chování v genetickém základu člověka a zvířat. Odvolává se přitom na naši genetickou paměť, ve které je zakódované určité chování. V rámci sociobiologického přístupu může být to, co považujeme za zlo, vysvětlováno jako přirozená součást života na Zemi. Prostřednictvím sociobiologických zkoumání poznáváme svoji „přirozenost“. S tímto poznáním však vyvstává otázka, zda je to, co je přirozené zároveň i dobré. Někteří myslitelé se opravdu domnívají, že jestliže je něco přirozené, je to zákonitě i dobré.

Kohák upozorňuje na sociobiologickou studii Edwarda O. Wilsona, *Rozmanitost života*. Ten popisuje , že během existence života na Zemi došlo pětkrát ke katastrofě a následnému vyhynutí klíčových druhů. Šestou epochu označuje jako věk člověka a díky jeho působení dochází k tak rychlému vymírání druhů, že je evoluce nemůže nahradit. Tím dochází k názoru, že současný způsob pobývání člověka na Zemi je ničivý a neudržitelný. Upozorňuje na to, že se člověk chová zcela nezodpovědně a nedomyšlí následky svého jednání, které přenechává přírodě. Podle Koháka „*Wilson názorně ukazuje , co mlže objektivistický přístup k ekologii poskytnou – jasně vědomí ohrožení a naléhavou potřebu změn lidského chování.*“¹¹⁰

Díky sociobiologii se dovídáme o své přirozenosti, která vyplývá z naší genetické paměti. V tomto bodě se sociobiologie dostává do sporu s etikou, protože co je zdánlivě přirozené, nemusí být současně i správné. Například rovnoprávnost není přirozená, ale je eticky správná. Tím se dostáváme k základní otázce sociobiologi: Je přirozené zároveň dobré?

První výklad „chápe sociobiologii a obecněji poznání naší přirozenosti jako zdroj spolehlivých morálních zákonů. Jednou z „možných reakcí může být názor, že nelze vyvozovat morální zákony z naší přirozenosti, ale z kulturního

¹⁰⁹ Kohák, E. , Zelená svatozář, 2000, str. 130 -131

¹¹⁰ Tamtéž, str. 143

vědomí, protože jsou produktem lidského rozumu a svou podstatou nepřírozené. Ačkoliv jsme zdělili určité sklony, nemusíme je považovat za směrodatné. Sociobiologií nelze nahradit etiku!¹¹¹

Druhý přístup sociobiologie naše jednání neospravedlňuje, ale vysvětluje. Naše jednání však nelze vysvětlovat na základě jedné příčiny. Na lidské rozhodování působí mnoho prvků, a proto není dost možné uvést jen jednu příčinu.¹¹²

Třetí výklad: „*Sociobiologie jako pokus o pochopení našich přirozených sklonů, které naše jednání ani neurčují, ani neospravedlňují, avšak pomáhají nám jej pochopit.*“¹¹³ Tento poslední výklad považuje Kohák za veliký a zásadní přínos k ekologické etice. Pomáhá nám poznat, co v sobě nevědomky nosíme a co od sebe můžeme čekat.¹¹⁴

SYSTÉMOVÁ TEORIE

Tato teorie vychází z filosofie vědy jako reakce na individualistický empirismus z přelomu století, který tvrdí že poznáváme pouze jednotliviny a teprve z těchto prvků usuzujeme na chování celku. Abychom mohli poznat nějakou konkrétní skutečnost, je zapotřebí znát všechny souvislosti. Proto ji používá ekologie ke studii ekosystémů.

Kultura je svou postatou v rozporu s přírodou, tudíž tento rozpor je příčinou systémového střetu – ekologické krize. K nápravě by mohlo dojít jen zásadním zvratem podstaty lidské kultury. To je jedna z teorií, ze které systémová ekologové vycházejí. Tuto představu sdílí například i Josef Šmajš. Považuje za zdroj ekologické krize konflikt kultury a Země. Podstatou tedy, dle něj, není rozpor mezi člověkem samotným a přírodou. Biosféru a lidskou kulturu pojímá jako konkurenční evoluce, jako velké opoziční systémy s odlišnou konstitutivní informací. Svou koncepci nazývá Šmajš evoluční ontologie. „*Vlastním ohniskem teoretické reflexe je dnešní protipřírodní kultura – její jinakost m nepřirodnost, expanze a konflikt s biosférou – její konstitutivní i funkční opozice vůči přírodě.*“¹¹⁵ Řešení ekologické krize vychází z hlediska zachování kultury, která je svým způsobem na přírodě závislá, avšak svou postatou proti ní stojí v opozici. K tomu, abychom mohli krizi vyřešit, je zapotřebí změnit hodnoty uvnitř lidské kultury a to se nemůže uskutečnit jinak, než s uvědoměním se odlišných ontologických statutů kultury a přírody. Evoluční ontologie ukazuje, že musíme změnit protipřírodní charakter

¹¹¹ Kohák, E., Zelená svatozář, 2000, str. 144

¹¹² Tamtéž, str. 144

¹¹³ Tamtéž, str. 145

¹¹⁴ Tamtéž, str. 145

¹¹⁵ Šmajš, J., Ohrožená kultura, 1995, str. 14

kultury.¹¹⁶ „Zažehnutím kulturní evoluce došlo na Zemi k největší kvalitativní změně vůbec. Vždyť dne s se tu střetávají dva globální konkurenční procesy: původní přirozená ontická tvořivost přírody a odvozená protipřírodní ontická tvořivost kultury.“¹¹⁷

HYPOTÉZA GAIA

Co je to hypotéza GAIA? Stručně řečeno - myšlenka, že jsme právě možná objevili formu života, mnohem větší, déle trvalejší a komplexnější, o které se nám nikdy nezdálo. Tento živočich, nazvaný GAIA, je naší Zemí.¹¹⁸

Kolem jedné miliardy let po svém zformování byla naše planeta obsazena metaživotem, ze kterého započal neustálý proces přeměny planety do jejího nynějšího složení. Všechny formy života na planetě jsou součástí GAI. Stejně tak jako skupiny buněk, které vytvářejí naše těla a orgány, ve své rozdílnosti všechny formy života spoluvyvíjejí, přispívají a vzájemně působí k produkci a úpravě optimálních podmínek k růstu a prosperitě - ne některých z nich, ale většího celku - Gaii. A to, že atmosféra, moře a vše co kolem sebe vidíme není náhoda, nýbrž systematický výtvar Gaii.

Při pozorování Země z vesmíru může pozorovatel okamžitě poznat, že Země je živá. Dokazuje to už samotná atmosféra. Atmosférická složení nám nejbližších planet, Venuše a Marsu jsou: 95-96 % oxidu uhličitého, 3-4 % dusíku se stopami kyslíku, argonu a metanu. Atmosféra Země v současnosti obsahuje 79 % dusíku, 21 % kyslíku se stopami oxidu uhličitého, metanu a argonu. Tím rozdílem je GAIA, která transformuje vnější podmínky planety na prostředí vhodné k jejímu dalšímu růstu. Například bakterie a řasy schopné fotosyntézy začaly před nějakými 2,8 miliardami let vstřebávat oxid uhličitý a zároveň vypouštět kyslík do atmosféry, aby připravily podmínky pro větší a více energeticky náročné organismy poháněné spalováním, včetně konečně i nás samé.¹¹⁹

A tak nějak James Lovelock přišel na myšlenku GAI - z vesmíru. V šedesátých letech, kdy start Sputniku vyvolal vesmírné závody, byl požádán Jet Propulsion Laboratory a N.A.S.A., aby se podílel na návrhu experimentů k objevení života na Marsu. Přistávací modul Vikinga sesbíral a otestoval půdu Marsu, s cílem dokázat život - bezúspěšně. Lovelock předpověděl podle analýzy atmosféry Marsu, že se nalézá v mrtvém stavu chemické rovnováhy. A podle kontrastu odhadl, že atmosféra Země je "daleko od tohoto klidu" - prohlášení, které znamenalo, že na Marsu život nemůže být už pro tu stálost a rovnováhu. Když vezmete půdu z Marsu, uzavřete ji do baňky a budete zahřívat, nezmění se složení plynu v baňce. Pokud to samé uděláte s půdou ze

¹¹⁶ Šmajš, J. , Ohrožená kultura , 1995, str. 40 - 72

¹¹⁷ Tamtéž,, str. 21

¹¹⁸ Zelený klid: Hypotéza Gaia; <http://eldar.cz/zelenyklad/gaia.html>

¹¹⁹ Tamtéž

Země, dojdete k pravému opaku. Země je živá již díky nerovnováze a neustálému pohybu - myslím, že TOMU se říká život. Pokusy na Vikingu však byly takové, že kdyby přistál třeba v Antarktidě na Zemi, **také** by žádný život nenalezl. Neexistenci života na Marsu by mohla potvrdit teprve až kompletní atmosférická analýza... ke které nebyl přistávací modul Vikingu vybaven. Lovelockův přístup nebyl v N.A.S.A. populární, protože N.A.S.A. potřebovala dobrý důvod k přistání na Marsu a nejlepším bylo hledání života. Viking na Marsu nic nenašel, ale viděl Zemi z pohledu "vnější perspektivy" a byl to právě ten pohled evidentně prozrazující život. A Lovelock začal uvažovat, o tom, že to, co viděl, nebyla ani tak planeta ozdobená rozdílnými formami života, ale planeta přeměňovaná a upravovaná živým systémem, který se sám vyvíjí a sám reguluje. Podle toho, co věděl o biologii to vypadalo - jako živý jedinec. Tohoto jediníce pojmenoval Gaia - podle řecké bohyně Gaii, která vytvořila žijící svět z Chaosu.¹²⁰

"Gaia, jméno pro živou planetu, není synonymem biosféry. Biosféra je definována jako prostor, v němž se živé bytosti normálně vyskytují. Ještě méně lze Gaiu ztotožnit s pojmem společenstva, které jednoduše představuje určitý soubor individuí. Společenstva i biosféra jsou součástí Gaii. Horniny, atmosféra a oceány jsou také její částí, atk jako je ulita součástí hlemýžďe. Jak uvidíme později, Gaia udržuje svou kontinuitu až k samotným počátkům života a bude si ji udržovat, dokud bude na planetě život. Gaia, planetární bytost, má vlastnosti, které nejsou nutně odvoditelné z poznání vlastností jednotlivých druhů či populací organismů... Podle této hypotézy jsou teplota, oxidační stav, acidita (kyselost) a určité vlastnosti hornin a vod neustále udržovány na konstantní úrovni a tato homeostáze se udržuje aktivními zpětnovazebnými procesy, jejichž automatickým a nevědomým zdrojem jsou jednotlivá společenstva."¹²¹

Každý posun tektonických desek, projevující se na změně tvarů kontinentů může být důsledkem masivů vápence uložených v Zemi organismy kdysi dávno.

"Můžete shledat velice těžkým ke spolknutí názor, že něco na první pohled tak velkého a neměnného, jako je Země, je živé. Jistě, můžete říct, že Země je vlastně z většiny jeden velký kámen a celá je prakticky žhavá. Takovou obtížnou věc můžete snadno pochopit, pokud si představíte obrovský strom. Strom nepochybně žije, přestože je již z 99 % mrtvý. Velký strom je dávná věž z mrtvého dřeva, vytvořená ligninem a celulósou po předchozích věcích a slabou vrstvou živých buněk, které tvoří kůru. A stejně tak je to se Zemí - když pochopíme, že mnoho atomů tvořících kameny, které se dostaly do magmatu byly jednou součástí dávného života, ze kterého jsme všichni vzešli."¹²²

Klíčová otázka kritiků Gaii a základní bod jeho teorie se zabývá rozdílem mezi prostředím planety, které snad jediné může být úhrnem působení

¹²⁰ Zelený klid: Hypotéza Gaia; <http://eldar.cz/zelenyklad/gaia.html>

¹²¹ Tamtéž

¹²² Tamtéž

nezávislých forem života, spoluvyvíjejících a sdílejících jednoho hostitele, a jedince, který je konečně vytvořen živými formami, aby plnil cíle většího organismu. Je myšlenka hypotézy Gaia pouze romantický a zdramatizovaný popis různorodé biosféry a jejích efektů, nebo je tu planetární tvor, jehož životní cykly musí být počítány na miliardy let, a jehož částičky, ty vyvíjející se formy života se musí podřídit cílům tohoto tvora? Ptají se naše buňky na takovéto otázky? Když vaše bílé krvinky vzkvétají a rozmnožují se, plní jen svůj úkol, který neoddiskutovatelně slouží životu těla, které používáte, ačkoliv jsou jejich zkušenosti z jejich světa velmi vzdálené od zkušeností většího jedince, celku, vás.

Nedávné vědecké práce právě na poli komplexních systémů, nám začaly dávat dojem, že tento rozpor vztahů většinou zapříčiněný samotnými jejich tvůrci, může být jeden z rozporů, které jsou vytvářeny v našich myslích a musí být odhozeny, pokud chceme porozumět pravdě, která nikdy není jedna, a je obtížně srozumitelná a fascinující na pohled. Zde nalézáme vědomosti vhodné pro každou úroveň. To asi patří k životu.¹²³

A co může být přírodou pro tuto evoluci, pro tohoto planetárního tvora zvaného Gaia? Antropocentricky se můžeme domnívat, že produkce lidského druhu s rychle se vyvíjející mozkovou tkání, je pro Gaiu velký krok vzhůru a nebo také, že připravuje Zemi jako kolébku a zkumavku pro vědomé vyvíjení. Jsme součástí jejího arzenálu meziplanetárních výtrusů?

A co mohlo vytvořit životní cyklus právě takového jedince - mohlo to být něco tak podivného, jako nějaký kalný sliz? A v jaké fázi života by měla být Gaia teď? Je období vlády našeho druhu částí její maturity, nebo inkubační doby? Je Gaia sama součástí většího živého tvora třeba v galaktickém měřítku? Jestli je to tak, jak se potom buňky tohoto velkého organismu dorozumívají? Budeme někdy schopni poznat některé z vědomostí, které Gaia má?¹²⁴

Lovelock ukazuje, že Gaia je tvor dávný a plný sil. Snesl již proběhlé změny, jako nárazy meteoritu a další zásahy. Bude pravděpodobně těžko ohrožena momentální převahou lidského druhu, jakkoliv postihuje biodynamiku jejího prostředí. Velké ohrožení lidské rasy nepřemění ani tak z jejich vlastních akcí, ale z toho, jako na ně Gaia zareaguje.¹²⁵

¹²³ Zelený klid: Hypotéza Gaia; <http://eldar.cz/zelenyklad/gaia.html>

¹²⁴ Tamtéž

¹²⁵ Tamtéž

6. ZÁVĚR

Není v možnostech jakékoliv teorie , aby do sebe mohla zapracovat nejširší pole názorů, myšlenek i výzkumů, které se vztahují ke světu kolem nás i k nám samým, a udělat z toho jednoznačný závěr. Ekologická etika nám ale může ukázat cestu pomocí otázek, které se vztahují k našemu pobývání na tomto světě a ke vztahům, které nás s ním pojí. Ekologická etika je rozmanitým polem nejrozumnějších názorů a některé se mohou zdát až na hranici neuvěřitelnosti . Její rozmanitost vychází z nesmírné rozmanitosti života a z těch, kteří s nám chtějí žít v co nejlepším vztahu a s co nejlepším svědomím, ale zároveň nechtějí o nic připravit další generace.

Ve své diplomové práci jsem se snažila rozebrat základní problematiku a pohled na životní prostředí z hlediska etického. Změnou přístupu a některých hodnot každého z nás bychom mohli zmírnit negativní dopady na životní prostředí a zachovat jej nejen pro naše děti, ale i další generace. Každý se musí zamyslet sám nad sebou a pokusit se přehodnotit svůj žebříček hodnot. A jestliže se změní priority , změní se i náš pohled na vnímání sebe samých i okolního světa. To se ovšem nadá nikomu nařídít, přikázat, tento úkol musí přijmout každý sám .

Prvním krokem , který by mohl otázku zachování hodnot pro další generace řešit , by mohla být dobrovolná skromnost. Ta však zdaleka neřeší všechny problémy. Jak jsem již dříve popsala, vše souvisí se vším . Je mnohem složitější šetrně a skromně žít, než si každý z nás asi dovede připustit .

Literatury týkající se ekologické krize vychází v poslední době relativně hodně. Čtenářský ohlas ale není pravděpodobně příliš velký, soudě dle toho, kolik knih takových knih publikací můžeme vidět ve výprodejích za velmi nízké až směšné ceny. Lidé asi nechtějí o takových věcech číst. Mohlo by je to vytrhnout z jejich pohodlí a přesvědčení, že je vše v pořádku a že naše civilizace ne vlastně velmi dobrá, den ode dne silnější a vyspělejší. Ele neomezený vzestup na omezených zdrojích , které máme k dispozici není trvale možný a jednoho den se naše společnost, pokud bude žít tímto způsobem , musí dostat na vrchol, který bude současně zlomem, protože je nutné si uvědomit, že po dosažení každého vrcholu přichází neodkladný pád. Ekologický boj totiž není jen bojem za záchranu přírody, ale je hlavně bojem za záchranu člověka a i sebemenší počin v této oblasti může přispět k odvrácení blížící se katastrofy, která hrozí nám všem, ale zejména budoucím generacím. Je zbytečné pokoušet se napravovat škody vzniklé v přírodě, pokud nejdříve nenapravíme příčiny, které ke vzniku škody vedly pokud nebudeme schopni napravit nejprve sami sebe.

Proto je v dnešní době velmi důležitá práce těch, kteří věří ve smysl ekologické výchovy a tuto práci vykonávají. Ekologická výchova je nástrojem, jak dostat ekologickou etiku k co největšímu počtu hlavně mladých lidí. Ekologická výchova jim přibližuje právě tu ekologickou etiku, která jim ukáže

cesty a pohledy na přírodu i je samé. Právě takovou ji budou potřebovat , aby mohli zachovat životní prostředí i pro další generace. Nezanedbatelnou a možná základní pro všechny by měla být ekologická výchova , která by vycházela z toho nejbližšího okolí a to z kruhu rodiny. Vždyť my máme vést a naučit své děti , aby i ony mohly předávat kladným a šetrným přístupem odkazy budoucím generacím a snažily se tak co nejlépe o zachování životního prostředí .

I když je každý z nás jen nepatrnou součástí celého imaginárního organismu, který se nazývá lidstvo, musí náprava začít právě od každého z nás, protože jen to může vést k uzdravení celku. Každý den můžeme přežít nebo prožít , každý den máme novou šanci, stačí ji jen uchopit.

7. SEZNAM LITERATURY

BLÁHA , Inocenc Arnošt , *Úvod do dějin teorie mravnosti*, Atlantis , Brno , 1991

HEDERER, Josef, *Životní prostředí a výchova*, 1. vydání , Praha : Portál , 1994. ISBN 80-85282-88-7

HORKÁ , Hana , *Teorie a metodika ekologické výchovy (bez vydání) , Brno: Paido, 1996. ISBN 80-85931-33-8*

HREJZKOVÁ , Gabriela . *Etické aspekty ekologických hnutí v ČR*, Plzeň 2006 (použity výpisky z této diplomové práce – uvedeno v textu jako poznámka pod čarou č. ²⁵)

JONAS, Hans, *Princip odpovědnosti*, , 1. vydání, Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-06-02

KELLER, Jan. *Až na dno blahobytu (Ke společenským kořenům ekologické krize) , 2. vyd. , Brno, 1995 , Hnutí Duha . ISBN 80-9020056-0-7*

KOHÁK, Erazim, *Člověk, dobro a zlo*. 1. vydání Praha : Ježek, 1993 . ISBN 80-90 1625-3-3

KOHÁK, Erazim, *Hovory se stromem*, Heršpice: Eman, 2001. ISBN 80-86211-18-5

KOHÁK, Erazim, *Orbis bene vivendi*, 1. vydání, Praha: Junák – svaz skautů a skautek v ČR, Liberec, Skauting, 2001. ISBN 80-86109-64-X

KOHÁK, Erazim - KOLÁŘSKÝ, Richard- MÍCHAL ,Igor, *Závod s časem*, 1. vydání, Praha: 1996, Vydalo Ministerstvo životního prostředí v nakladatelství Torst

KOHÁK, Erazim , *Zelená svatozář : kapitoly z ekologické etiky , 3. upravené vydání, Praha: 2000,Sociologické nakladelství. ISBN 80-85850-86-9*

KOLÁŘSKÝ , Rudolf – SUŠA, Oleg. *Filosofie a současná ekologická krize*, 1. vydání. Praha :Filosofia, 1998. ISBN 80-7007-116-8

SCHWEITZER, Albert, *Nauka úcty k životu*, 1. vydání, Praha: Supraphon n.p., 1974

ŠMAJS, Josef - KROB, Josef. *Evoluční ontologie*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2003. ISBN 8021030380.

ŠMAJS, Josef, *Filosofie psaná kurzívou* , Brno: *Filosofie psaná kurzívou : rozhlasové ekologické eseje*. 1. vydání , Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-152-6

ŠMAJS, Josef, *Ohrožená kultura* , (bez vydání), Brno : zvláštní vydání, 1995. ISBN 7021-043-5

ŠMAJS , Josef, *Základy systematické filozofie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3871-3

KOLEKTIV AUTORŮ, *Životní prostředí v České republice 1989-2004*; 1. vyd. Praha, CENIA, 2005, ISBN 80-85087-56-1

THOMPSON , Mel, *Přehled etiky* , Praha , 2004. ISBN 80-7178-806-6

VALENTA , Ondřej , *Hlubinná ekologie : stručný přehled vývoje a definice pojmu*,; http://www.klaudyán.cz/dwnl/200701/04_valenta.pdf; Klaudyán 4/2007

ZELENÝ KLID: Hypotéza GAIA; <http://eldar.cz/zelenyklid/gaia.html>

GLOSÁŘ; <http://www.phil.muni.cz/fil/etika/kniha/kniha7.html>

SLOVNÍK CIZÍCH SLOV ; <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>

8. PŘÍLOHY

Etický kodex ekologických organizací

Úkolem ekologických organizací je prosazovat, hájit a uskutečňovat veřejný zájem na zdravém prostředí pro život každého z nás a na ochraně přírody. Například usilují o legislativní změny, které povedou k ochraně zdraví každého z nás před znečištěním, nebo o snižování množství odpadu. Pečují o některé z nejvzácnějších částí české přírody. Obhajují zájmy místních lidí a ochrany přírody v rozhodování o velkých stavbách či o nakládání se zelenými plochami a krajinou. Budují a provozují naučné stezky. Pomáhají spotřebitelům poskytováním informací a zajišťují ekologickou výchovu a vzdělávání. Spolupracují s obcemi při zavádění šetrných projektů. Pokud mají dělat svoji práci dobře, musí být zaručena jejich nezávislost, nestrannost a kvalitní práce — včetně důrazu na přesnost a správnost, důvěryhodnost a korektnost. Proto se české ekologické organizace shodly na tomto etickém kodexu. Zavazují se:

Poslání

1. Naplňovat svou činností poslání ekologických organizací, kterým je ochrana životního prostředí a posilování účasti veřejnosti na rozhodování.
2. Hájit veřejný zájem, v jehož jménu vystupují.

Hodnoty

1. Dbát dobrého jména ekologických organizací a posilovat tak jejich důvěryhodnost při jednání s veřejností, úřady, médii a dalšími.
2. Dbát při své činnosti na profesionalitu, odbornost a přesnost.
3. Navzájem se informovat, spolupracovat a postupovat společně v záležitostech, které se dotýkají všech ekologických organizací
4. Dbát na zachování principů otevřenosti, tolerance, pravdivosti a korektního jednání.
5. V zájmu transparentnosti zveřejňovat údaje o své organizaci, jejích pracovnících, projektech a způsobu financování, ve výročních zprávách, případně dalším vhodným způsobem, např. na internetu.
6. Vyvarovat se střetu zájmů na všech úrovních.
7. Respektovat základní lidská práva a svobody.
8. V rámci činnosti dbát na ekologické zásady a být tak vzorem pro ostatní.

Financování

1. Při zajišťování financování postupovat etickým, zodpovědným a transparentním způsobem.
2. Využívat k financování pouze zdroje, které byly nabyty v souladu s demokratickými, právními a etickými normami.
3. Vyhýbat se takovým zdrojům finančních prostředků nebo jiných hmotných statků, které navodí střet zájmů, sníží nezávislost či nestrannost.
4. Navazovat partnerské vztahy a spolupráci s poskytovateli finanční podpory výhradně s cílem naplňovat poslání organizace.
5. V oblasti firemního fundraisingu spolupracovat s firmami, které se hlásí k odpovědnosti za dopad své činnosti na životní prostředí, usilují o snižování negativního působení své činnosti na životní prostředí a nejsou odpovědné za hrubé a závažné případy devastace životního prostředí.

Dodržování Kodexu

1. Ekologické organizace, které k tomuto kodexu přistoupily, berou na vědomí jeho závaznost i fakt, že mohou být v důsledku jeho hrubého porušení ze Zeleného kruhu či oborové platformy ekologických organizací vyloučeny. O závažnosti pochybení rozhoduje etická komise, která je zřízena za účelem dodržování tohoto etického kodexu.
2. Etická komise je pětičlenná a je volena na oborovém setkání. Funkční období komise jsou dva roky. Jednací řád etické komise je přílohou tohoto kodexu.

Přijetí a revize Kodexu

Etický kodex byl předložen na oborovém setkání v dubnu 2005 a bude revidován na návrh signatářů kodexu či členů etické komise každoročně na oborovém setkání ekologických organizací. Etický kodex byl v tomto znění schválen na oborovém setkání 26. října 2005. Etický kodex ekologických organizací přijaly na podzim 2005 za závazný všechny členské organizace Zeleného kruhu (a mezi nimi i AŽP).